

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

STYLIZACE MLUVENOSTI V ROMÁNECH KATEŘINY TUČKOVÉ

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Bohumila Junková, CSc.

Autorka práce: Bc. Markéta Vargová

Studijní obor: Bohemistika (navazující)

2021

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 21. 7. 2021

.....
Bc. Markéta Vargová

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí své diplomové práce doc. PaedDr. Bohumile Junkové, CSc., za cenné rady a odborné vedení této práce.

ANOTACE

Cílem této diplomové práce je jazyková analýza dvou románů současné české spisovatelky Kateřiny Tučkové, *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) a *Žitkovské bohyně* (2012). Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část se zabývá stylem umělecké literatury – jeho stručnou charakteristikou, textovou výstavbou a stylovou normou uměleckých děl. Následující kapitola pojednává o diferenciaci a stratifikaci národního jazyka, dále je nastíněna problematika mluvenosti a psanosti a dílo Kateřiny Tučkové.

Část praktická je již zaměřena na vlastní rozbor, který sleduje čtyři jazykové roviny – hláskosloví, tvarosloví, syntax a lexikum. Zájem je věnován především příznakovým jazykovým prostředkům, jež se odlišují od výrazů neutrálních, neexpresivních či spisovných. Závěrečná shrnutí, uvedená pod každou jednotlivou kapitolou, se zaměřují na nejfrekventovanější jazykové prostředky.

KLÍČOVÁ SLOVA

stylistika, jazyková analýza, funkční styl umělecké literatury, příznakové jazykové prostředky, stylizace mluvenosti

ABSTRACT

The aim of this diploma thesis is linguistic analysis of two novels written by contemporary Czech writer Kateřina Tučková, *The Expulsion of Gerta Schnirch* (2009) and *The Zitkova Goddesses* (2012). The diploma thesis is divided into theoretical and practical part. Theoretical part concerns with characterization of functional style of artistic literature, its textual composition and stylistic standard. The next chapter deals with differentiation and stratification of national language. Then follows an outline of the issue of written and spoken forms of language and work of Kateřina Tučková.

Practical part is focused on analysis itself which observes four linguistic levels – phonology, morphology, syntax, and lexicon. The interest is mainly devoted to marked linguistic means which differ from neutral, non-expressive or standard expressions. The final short summaries, given under each individual chapter, focus on the most frequented linguistic means.

KEYWORDS

stylistics, linguistic analysis, functional style of artistic literature, marked linguistic means, stylization of spoken form of language

OBSAH

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 FUNKČNÍ STYL UMĚLECKÉ LITERATURY.....	9
2 TEXTOVÁ VÝSTAVBA UMĚLECKÝCH DĚL	12
2. 1 Kompozice	12
2. 2 Horizontální členění	13
2. 3 Vertikální členění.....	13
3 STYLOVÁ NORMA UMĚLECKÝCH DĚL.....	15
3. 1 Jazyk uměleckých děl	15
3. 2 Hláskoslovná a tvaroslovná stránka	15
3. 3 Syntaktická stavba textů	16
3. 4 Lexikální stránka	17
4 DIFERENCIACE A STRATIFIKACE NÁRODNÍHO JAZYKA	19
4. 1 Spisovný jazyk.....	19
4. 2 Nespisovné útvary.....	20
4. 2. 1 Dialekty.....	20
4. 2. 2 Interdialekty	21
4. 2. 3 Obecná čeština	21
4. 2. 4 Sociolekty	22
5 MLUVENOST A PSANOST.....	25
5. 1 Mluvenost v krásné literatuře.....	26
6 DÍLO KATEŘINY TUČKOVÉ.....	27
PRAKTICKÁ ČÁST	28
7 VYHNÁNÍ GERTY SCHNIRCH	28
7. 1 Horizontální členění	28
7. 2 Vertikální členění.....	29
7. 3 Hláskosloví a zvuková rovina.....	30
7. 3. 1 Pásmo vypravěče.....	30
7. 3. 2 Pásmo postav	30
7. 3. 3 Shrnutí.....	33

7. 4 Tvarosloví	34
7. 4. 1 Pásmo vypravěče.....	34
7. 4. 2 Pásmo postav	34
7. 4. 3 Shrnutí.....	37
7. 5 Syntax	39
7. 5. 1 Pásmo vypravěče.....	39
7. 5. 2 Pásmo postav	40
7. 5. 3 Shrnutí.....	43
7. 6 Lexikum	44
7. 6. 1 Slova s expresivním příznakem	44
7. 6. 2 Dialektismy	47
7. 6. 3 Slovní zásoba z cizích jazyků.....	48
7. 6. 4 Slova stylově příznaková	50
7. 6. 5 Slova dobově příznaková.....	51
7. 6. 6 Frazeologismy.....	52
8 ŽÍTKOVSKÉ BOHYNĚ	56
8. 1 Horizontální členění	56
8. 2 Vertikální členění.....	57
8. 3 Hláskosloví a zvuková rovina.....	57
8. 3. 1 Pásmo vypravěče.....	58
8. 3. 2 Pásmo postav	58
8. 3. 3 Shrnutí.....	60
8. 4 Tvarosloví	61
8. 4. 1 Pásmo vypravěče.....	61
8. 4. 2 Pásmo postav	61
8. 4. 3 Shrnutí.....	63
8. 5 Syntax	64
8. 5. 1 Pásmo vypravěče.....	64
8. 5. 2 Pásmo postav	65
8. 5. 3 Shrnutí.....	68
8. 6 Lexikum	69
8. 6. 1 Slova s expresivním příznakem	69

8. 6. 2 Dialektismy	71
8. 6. 3 Slovní zásoba z cizích jazyků.....	73
8. 6. 4 Slova stylově příznaková	74
8. 6. 5 Slova dobově příznaková.....	75
8. 6. 6 Frazeologismy.....	76
ZÁVĚR	79
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	84

ÚVOD

Jednou z tendencí současné české literatury je obrácení se zpět do minulosti. Nejinak tomu je i v případě přední české autorky, brněnské rodačky, Kateřiny Tučkové, jež je ověněna cenami Magnesia Litera a Cenou Josefa Škvoreckého. Tématem této diplomové práce je jazykový rozbor jejích dvou děl, a to *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) a *Žitkovské bohyně* (2012). Román *Vyhnání Gerty Schnirch* vypráví životní příběh česko-německé dívky Gerty Schnirch, jež je společně s ostatními brněnskými Němci odvečena z Brna. Gertin osud sledujeme i v průběhu socialistického režimu, až do její smrti. Tučková tímto románem dostala opět do povědomí společnosti poválečné násilné vyhnání Němců, což vedlo k oficiální veřejné omluvě obětem tzv. brněnského pochodu smrti v květnu 1945. Za tuto svou iniciativu obdržela Cenu za svobodu, demokracii a lidská práva, která jí byla udělena Ústavem pro studium totalitních režimů. Podobné časové období jako *Vyhnání Gerty Schnirch* mapuje i druhý román, *Žitkovské bohyně*. V tomto díle je nám prostřednictvím hlavní postavy, Dory, přiblížen nelehký osud tzv. bohyní, které ještě donedávna žily v kopcích Bílých Karpat. Bohyně byly ženy se zvláštními schopnostmi, mezi něž spadalo například léčení, věštění či zařikávání. Oba tyto romány se dotýkají citlivých témat, jako jsou například česko-německé vztahy nebo zobrazení života v socialistické společnosti.

Tato diplomová práce si klade za cíl jazykově analyzovat tyto dva romány, přičemž pozornost bude věnována především specifickým jazykovým prostředkům, které se nějakým způsobem odchyľují od jazykových prostředků neutrálních, za něž jsou pokládány výrazy spisovné, které jsou uplatnitelné v jakémkoliv druhu komunikace. Práce je tradičně rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část je uvedena kapitolou, kde je stručně charakterizován funkční styl umělecké literatury, jež je pro tuto práci stěžejní, jelikož analyzovaná díla spadají právě do této kategorie. Následuje kapitola o textové výstavbě uměleckých děl, v níž je nastíněn princip kompozice a vymezení pojmů jako horizontální a vertikální členění. Dále se práce krátce zabývá stylovou normou uměleckých děl, přibližuje pojem jazyk uměleckých děl a nastiňuje jazykové roviny (hláskosloví, tvarosloví, syntax a lexikum), které se pak promítají i do části praktické. Podstatné pro tuto diplomovou práci je také vymezení pojmů diferenciacie a stratifikace národního jazyka. V této kapitole nacházíme podkapitoly zabírající se spisovným jazykem a nespisovnými útvary (dialekty, interdialekty, obecná čeština a sociolekty). V závěru teoretické části je samostatná kapitola věnována rozdílům mezi mluveností a psaností, v podkapitole jsou pak osvětlena zvláštnosti užití mluvenosti v krásné literatuře. Krátká pozornost je věnována publikacím Kateřiny Tučkové.

Část praktická je rozdělena na dvě hlavní části dle analyzovaných děl, tedy *Vyhnání Gerty Schnirch* a *Žitkovské bohyně*. Postup rozboru děl je v obou případech stejný. Každé analyzované dílo je strukturované do šesti kapitol. Nejprve je kniha krátce představena. Následuje nastínění děje, který je zasazen do časového a místního kontextu, což může být stěžejní pro další analýzu, jelikož kontext díla ovlivňuje volbu jazykových prostředků. Poté je pozornost věnována textové výstavbě, horizontálnímu a vertikálnímu členění. V pořadí třetí kapitola nás seznamuje s hláskoslovím a zvukovou rovinou textu. Zohledněny budou jak obecně české, tak i specifické nářeční hláskoslovné rysy. Opomenuty nebudou ani případné zvukové projevy postav. Další, čtvrtá kapitola je zaměřena na tvarosloví, kde opět sledujeme příznakové výrazy, které také mohou být ovlivňovány například nářečními změnami. Následuje syntax a případné odchylky od větné skladby. Kapitulu analyzovaného díla vždy uzavírá lexikum, jež sleduje jevy jako slova s expresivním příznakem, dialektismy, slova stylově či dobově příznaková a v neposlední řadě frazémy.

Jednotlivé kapitoly jsou rozděleny na pásmo vypravěče a pásmo postav, přičemž je zde snaha o nalezení stejných rysů v obou pásmech, ačkoli ne vždy je to možné. V případě, že se v pásmu některé z postav vyskytuje více příznakových jevů, je postavě věnována samostatná podkapitola. Pro větší přehlednost a usnadnění orientace v nalezených jevech jsou kapitoly vždy obohaceny o krátké shrnutí. Jelikož děj *Vyhnání Gerty Schnirch* je zasazen do oblasti jihomoravského nářečí a děj *Žitkovských bohyní* do oblasti kopaničářského nářečí, budeme vycházet z předpokladu, že v obou případech budou k nalezení nářeční rysy, ať už v oblasti hláskosloví, tvarosloví nebo ve slovní zásobě v podobě dialektismů. Dále budeme předpokládat, že vzhledem k dobovému a časovému zasazení obou románů bude docházet v pásmu postav k četnějším odklonům od spisovnosti než v pásmu vypravěče, především pak v hláskoslovné a morfologické rovině. V lexikální rovině budeme především v pásmech postav očekávat především výrazy s expresivním příznakem záporným a nářeční výrazy.

V závěru shrneme veškeré poznatky získané analýzou děl a porovnáme je se stanovenými předpoklady. Obě díla podrobíme vzájemné komparaci a pokusíme se nalézt jazykové rysy spojující tyto romány.

TEORETICKÁ ČÁST

1 FUNKČNÍ STYL UMĚLECKÉ LITERATURY

Abychom mohli pokročit k praktické části, je zapotřebí si vymezit základní teorii funkčního stylu uměleckého. Funkční styl umělecké literatury neboli umělecký styl¹ řadíme dle převažujícího objektivního slohotvorného činitele mezi styly estetickysdělné, které jsou příznačné pro poezii, prózu a drama (popř. lyriku, epiku, drama). Do této škály spadají díla krásné literatury, která jsou momentálně ve čtenářském oběhu a díla potencionálně dočasně zapomenutá. „Styly estetickysdělné jsou založeny na deklarování estetické funkce textu“², čímž se styl umělecké literatury odlišuje od stylů ostatních. Estetická funkce vystupuje společně s funkcí sdělnou, tj. komunikativní. J. V. Bečka vymezuje navíc funkci emotivněsdělnou, která je spjata s funkcí estetickou.³ Úkolem uměleckého díla není tedy jen vytvářet estetickou hodnotu, ale i vzbuzovat emoce, zaměřovat se na emotivní účinek na čtenáře a obohacovat jeho vnitřní život. Aby dílo nabylo estetické hodnoty (jejíž míra a charakter se může různit), autor vědomě volí takové výrazové prostředky, které jsou schopné plnit estetickou funkci. Tento charakteristický rys krásné literatury, kdy dochází k záměrné volbě jazykových prostředků nesoucích estetickou hodnotu, nazýváme poetizace sdělení.⁴

Realizace estetické funkce je vázána i na dobový úzus a tradici.⁵ Může tedy dojít k takové situaci, že literární dílo, které bylo dříve považováno za umělecky hodnotné, postupem času ztrácí na své uměleckosti, a naopak. Charakterizovat jednotně rysy stylu umělecké literatury je z důvodu jejich různorodosti velmi obtížné. „Je těžké najít společné stylové rysy mezi reflexivní lyrikou, klasickou tragédií a třeba realistickou prózou, i když všechny tyto žánry nepochybně nejsou texty věcnými.“⁶ Společné znaky se mohou obtížně hledat i v rámci stejného žánru či dokonce u různých textů téhož autora (např. u autora písíciho prózu pro děti i prózu pro dospělé). Co se týče uměleckého textu, text je publikovaný a určený pro osobní percepci a porozumění. „Je sice monologem autora, ale je stylizován v některých literárních druzích zcela

¹ Tento termín se zdá jako méně výstižný kvůli složitosti a různorodosti stylové umělecké sféry (ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 97)

² tamtéž

³ BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, str. 31

⁴ Setkáváme se i s termíny jako poetičnost či literárnost.

⁵ Estetickou hodnotu můžeme nacházet i v komunikátech věcné povahy, avšak autor o její dosažení zpravidla vědomě neusiloval (ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 297)

⁶ ČECHOVÁ, M., CHLOUPEK, J., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997, str. 212

nebo zčásti jako dialog postav, může být stylizován i jako dialog se čtenářem; u mnoha autorů se dokonce s aktivitou příjemce přímo počítá, ale jen zkušený čtenář např. identifikuje narážky, dovede dešifrovat prostupování časových rovin atd.⁷ Z velké části se jedná o psaný projev⁸, ale např. dramatický text předpokládá i zvukovou realizaci textu.

Pokud mluvíme o stylu umělecké literatury a jeho estetické funkci, nesmíme opomenout poetiku, jež s těmito termíny úzce souvisí a je předmětem studia již od starověku. J. Hrabák charakterizuje poetiku jako „nauku o tvaru literárního díla, tedy jako literární morfologii“⁹ a považuje ji za nedílnou součást literární teorie, odmítá však redukování celé teorie literatury pouze na poetiku, jelikož teorie literatury se dotýká i jiných důležitých otázek, jako například vztahu literárního díla ke skutečnosti. V původním významu se jedná o nauku o podstatě, formách a druzích básnického umění, jejímž předmětem je popis osobitých prostředků uměleckého vyjadřování, a to na úrovni kompoziční a jazykové. „Všímá si především nepřímých pojmenování, figur, metra a rýmu a do jisté míry i jazykové kompozice.“¹⁰ Pohled poetiky a pohled stylistiky si je blízký především v přístupu k analýze výstavby konkrétního díla, postoj k jejich vztahu ale není vždy ucelený. Literární věda považuje poetiku za obor nadřazený či širší a komplexnější než nauku o stylizaci. Dle publikace *Stylistika současné češtiny* má však stylistika širší pole zájmu než poetika. „Zabývá se jak textem v jeho celistvosti, tak i jednotlivými jazykovými plány a sleduje jak specifické prostředky estetizace textu, tak i prostředky vyjádření dalších komunikačních funkcí uměleckého díla.“¹¹ Faktem ale zůstává, že tyto dvě disciplíny spolu úzce spolupracují a navzájem využívají svých poznatků.

Jak již bylo řečeno, příznačným znakem krásné literatury je tzv. poetizace sdělení. Jde o proces, při němž jsou záměrně voleny takové výrazové prostředky, které nesou hodnotu jak sdělnou, tak i estetickou. Na poetizaci sdělení se nepodílí pouze jazyková výstavba, ale všechny složky textu. Poetičnosti lze dosáhnout více způsoby, příkladem může být kumulace prostředků řídkých i knižních, užití neologismů, nespisovných či argotických výrazů, kontrast mezi prostředky neutrálními a expresivními atd.¹² Stejně tak, jako se v proměnách času může měnit estetická hodnota díla, i způsob dosažení poetizace se dobově velmi proměňuje. Autoři 19.

⁷ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 301

⁸ Psaný projev někdy může stylizovat mluvenost. Touto problematikou se budeme dále zabývat v následujících kapitolách.

⁹ HRABÁK, J. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel 1977, str. 11

¹⁰ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 296

¹¹ ČECHOVÁ, M., CHLOUPEK, J., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997, str. 211

¹² CHLOUPEK, J. a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, str. 233

století dosahovali estetické hodnoty jinými výrazovými prostředky než autoři působící v době současné.

Než přejdeme k další kapitole teoretické části, vymežíme si dva důležité pojmy, které nelze spolu zaměňovat, a to jazyk autora a styl autora. E. Minářová uvádí, že „jazyk literární komunikace (jazyk autora, jazyk literárního textu) je užší pojem, který zahrnuje pouze specifický materiál autora, popř. jazykové prostředky vyskytující se v určitém textu.“¹³ Pokud zkoumáme jazyk, objevujeme individuální výrazové prostředky autora v kontextu jednotlivých útvarů národního jazyka. Důležitá je v tomto případě i autorova slovní zásoba. Oproti tomu stylistická analýza bere v potaz funkci jazykových prostředků. „Individuální, autorský styl zjišťujeme stylistickým rozбором spojeným s konfrontací se stylizací projevů utvářených za působení (přibližně) stejných objektivních slohotvorných faktorů, ale patřících různým autorům. Výsledkem takového rozboru je odhalení všech typických rysů stylu jednotlivce.“¹⁴ Sledujeme-li potom tuto individualitu spisovatele, mluvíme o uměleckém stylu autora.

¹³ MINÁŘOVÁ, E. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, str. 73

¹⁴ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 297

2 TEXTOVÁ VÝSTAVBA UMĚLECKÝCH DĚL

Jak již bylo zmíněno výše, je více způsobů, jak dosáhnout poetičnosti uměleckého díla. Jedním z takových prostředků je i textová výstavba. Umělecký text je vnímán a posuzován jako dílo uzavřené, přičemž jeho forma může být nástrojem vyjádření hierarchizace složek díla a jedinečných vztahů mezi nimi.¹⁵ Bezpochyby se zde projevuje tvůrčí záměr autora, „který usiluje o estetickou účinnost vytvářením kontrastů vyjádření statického a dynamického, kontrasty mezi řečí vypravěče a řečí postav, změnami autorské perspektivy, obměnami časové linie dějového jádra příběhu, budováním vnitrotextových souvislostí mezi zdánlivě nesouvisejícími motivy, intertextovostí nebo naopak akcentací solitérnosti daného textu atd.“¹⁶

2. 1 Kompozice

Kompozicí se rozumí takové uspořádání tematických a jazykových složek textu, které je formované v celek a které je jedním z prostředků k realizaci autorova záměru. Ve struktuře tohoto celku mají všechny prvky své pevné a významově exponované postavení. „Sama organizace jazykového materiálu a motivů do určitého tvaru tvoří nové významy. Sjednocujícím momentem tohoto tvarování je kompoziční princip.“¹⁷ V kompozici se často prosazují a obměňují vztahy časové, místní a příčinné. To, jaký autor zvolí slohový postup, závisí na literárním druhu textu, přičemž se kompoziční postupy ve struktuře prolínají a díla krásné literatury jsou z hlediska uplatnění slohových postupů považována za smíšená.

Ve stručnosti si nastíníme některé z kompozičních principů u jednotlivých literárních druhů. V epickém textu je základem dějová linie, která je zasazena do určitého časového intervalu (u velké epiky může být hlavní dějová linie doplněna o další dějové linie vedlejší). Poté dochází k různým časovým obměnám spolu s tím, jak se fabule přetváří na syžet. Dynamickým prvkem je vyprávění, které je propojováno s prvky statickými čili s popisy a úvahami. Také většinou dochází ke střídání dialogu s monologickou řečí vypravěče.¹⁸ Podobně je tomu u dramatického textu. Kompozice je také založena na vyprávění, které je realizováno dialogickou

¹⁵ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 303

¹⁶ tamtéž

¹⁷ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, str. 149

¹⁸ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 303

podobou prostoupenou úvahovými pasážemi ve formě monologu. Od dob antiky se u dramatického textu vžila pojmenování pro jednotlivé fáze děje, a to expozice, kolize, krize, peripetie, katastrofa (popř. dále katarze). V lyrice se silně uplatňují subjektivní dojmy autora, převládá postup úvahový a popisný. Příznačné kompoziční principy tvoří například gradace, kontrast, paralelismus, opakování, konfrontace významů, pointa aj.¹⁹

2. 2 Horizontální členění

Horizontální členitost textů uměleckého díla podléhá esteticky sdělné funkci díla. Umělecké dílo je členěno na počáteční, střední a závěrečnou část. Na to, jakou bude mít horizontální výstavba podobu, má vliv opět faktor výběru literárního druhu. Společným rysem všech děl krásné literatury je titul, jenž tvoří součást textu. Dříve bylo zvykem užívat obsáhlé a popisné tituly, z nichž mohl být patrný obsah díla. V dnešní době se naopak prosazují tituly kratší, obrazné, často se symbolickým či poetickým nádechem.

Co se týče epického prozaického textu, dochází k dělení na kapitoly (popř. na díly), jež mohou být různé délky a mají textovou návaznost. Také členění na kapitoly slouží jako prostředek poetizace, nejinak je tomu u členění na odstavce.²⁰ Texty dramatické jsou segmentovány na jednání (akty) a na jednotlivé výstupy, V textech lyrických z hlediska horizontálního členění dochází k dělení na jednotlivá čísla sbírky z toho důvodu, aby sbírka tvořila myšlenkový a formální celek.²¹ Následně lze poetický text rozdělovat na strofy a verše.

2. 3 Vertikální členění

Umělecký text lze dělit i vertikálně. Vertikální členění textu je označováno jako nelineární (v kontrastu se členěním horizontálním, které je lineární). I zde dochází k diferenciaci na základě literárních druhů a žánrů.

V epickém textu se jedná o dělení na pásmo vypravěče a pásmo postav. „Vertikální členění epického textu je důležitým problémem stylistickým, neboť se promítá nejen do textové

¹⁹ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, str. 179

²⁰ V užším pojetí se vyskytuje dělení na pretext (předmluva, poděkování, informace o autorovi...) a posttext (závěr, přílohy, doslov...)

²¹ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 305

roviny díla, ale i do jeho vlastní jazykové výstavby. Samozřejmě je tvůrcem řeči vypravěče i postav autor sám, řeč postav je pak jeho stylizací, podáním kratší či delší repliky, které by postava v daném okamžiku děje mohla pronést, a to buď ve formě jakoby citované, nebo tlumočené.²²

Dříve bylo podstatné rozdělení na řeč postav a řeč vypravěče, přičemž pro řeč postav byla charakteristická stylizace reálné řeči. Stylizace reálné řeči se dosahovala užitím nespisovných prvků všech jazykových rovin, různých slovesných časů a osob, expresivity, v neposlední řadě zvolením mluvenosti aj. Řeč vypravěče, kdy autor je stylizovaný do role „vševědoucího“ pozorovatele, se naopak vyznačovala spisovností, expresivita je tlumená, vyskytuje se především 3. osoba, minulý čas nebo historický přezens. V průběhu času se hranice mezi vypravěčem a postavami ruší, začleňuje se nepřímá řeč postav a vedle přímé řeči se tvoří také nevlastní (neznačená) přímá řeč, kde dochází k vypuštění uvozovek (a jiných grafických znaků přímé řeči) a která se využívá především k vyjádření vnitřního monologu postav. „V druhém kroku dochází ke zrušení distinktivních znaků gramatických a jeho důsledkem je vznik polopřímé řeči. Proces neutralizace vrcholí v třetím kroku, kdy se distinktivní rysy výpovědní, sémantické a slohové proměňují ve volně kombinovatelné signály. Tak se vytváří smíšená řeč.“²³

V dramatických textech se vertikálního členění dosahuje segmentací na dialogy jednajících postav a scénické poznámky, v lyrice dochází ke členění volbou obrazných pojmenování či veršovou stavbou.²⁴

²² ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 305

²³ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, str. 21

²⁴ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 305

3 STYLOVÁ NORMA UMĚLECKÝCH DĚL

3. 1 Jazyk uměleckých děl

„Umělecký text má charakteristické rysy i na úrovni jednotlivých jazykových rovin. Stylová norma novočeské literatury se začala utvářet až v 19. století. Základem se tu stala koncepce básnického jazyka, kterou propracoval Josef Jungmann.“²⁵ Své myšlenky formuloval od prvního desetiletí 19. století, stěžejním dílem se pak stala publikace *Slovesnosti aneb nauky o výmluvnosti prozaické i řečnické*. Hlavním faktorem k dosažení estetického účinku pro něj byla specifičnost básnického vyjádření. Toto přesvědčení o důležitosti jedinečnosti básnického projevu přetrvalo až do současné doby. Básnickému jazyku byla věnována pozornost také ve 20. a 30. letech 20. století v Pražském lingvistickém kroužku, kdy se jím zabýval především Jan Mukařovský. Básnický jazyk vnímal jako jazyk funkční, „tj. jako soubor vyjadřovacích prostředků určených (v rámci spisovného jazyka) obecným cílem komunikace, v tomto případě cílem estetickým.“²⁶ Důraz byl kladen na autonomní postavení v rámci spisovného jazyka a jeho sepětí s celkem jazyka národního, s čímž souviselo i tehdejší upevňování normy spisovného jazyka po 1. světové válce. Dnes je vztah mezi jazykem spisovným a jazykem uměleckým výrazně volnější, i když jsou evidentně v neustálém kontaktu. Jazykovým materiálem nemusí být jen stávající norma spisovného jazyka, ale např. i jeho starší normy, jiné útvary národního jazyka atd.

3. 2 Hláskoslovná a tvaroslovná stránka

Dle *Současné stylistiky* jsou nespisovné hláskové a tvarové prvky v psaném textu limitované grafickým obrazem ustáleným v psaných textech, pravopisu se musí podřídit i interpunkce. Toto předchází vzniku komunikačního šumu. Ojedinele se ale i vyskytují texty psané nářečím (většinou jsou tak stylizovány repliky dialogů). V těchto případech se nejčastěji užívají jednotlivé nespisovné lexémy. Dalo by se říci, že to platí i o obecné češtině, jejíž prvky jsou dnes v krásné literatuře celkem běžné a ztrácejí na příznakovosti.²⁷ Soubor hláskoslovných a tvaroslovných prvků obecné češtiny je poměrně omezený, jedná se především o *-ej* v koncovkách i kmeni slov

²⁵ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 308

²⁶ Tamtéž, str. 309

²⁷ Od 60. let 20. století se obecná čeština uplatňovala jako specifický signál svobody (ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 315)

a -ý místo -é v koncovkách, z tvaroslovných rysů jsou patrné úpravy některých náslovných souhláskových skupin, -ma v 7. p., pl., činná příčestí typu *nes* a některé tvary konjugace.²⁸ V krásné literatuře se vyskytují i prvky zastaralé. Může jít o příznakový projev jazyka té doby, poetizaci textu, charakterizaci postav aj. Nalezneme knižní varianty slov jako infinitiv končící na -ti, opisné pasivum, přechodníky, předminulý čas atd. Mezi další prostředky poetizace se řadí neobvyklá hlásková seskupení (opakující se hlásky stejné či zvukově podobné), dále paronomázie (opakování výrazů ze stejného kořene nebo tvořených stejnými příponami), kumulace slov jisté délky či zvukomalebnost (vyskytuje se především v poezii).

3. 3 Syntaktická stavba textů

Syntaktická výstavba uměleckých textů je velmi proměnlivá. Využívá se všech typů vět a souvětí, různých syntaktických vztahů včetně jejich kondenzace, přičemž ale „frekvenční údaje ukázaly v umělecké próze např. větší počet vět tvořících souvětí, zvýšenou frekvenci větných ekvivalentů (vět jednočlenných neslovesných), častější užití jednoduchých vět (ve srovnání s komunikáty odbornými) apod.“²⁹ Syntaktická stavba textů nepochybně také závisí na individuálnosti autorského stylu.

Při syntaktické výstavbě hraje velmi důležitou roli slovosled, který je hlavním prostředkem aktuálního větného členění. Pro uživatele českého jazyka je přirozené při formulaci sdělení vycházet od známého k neznámému (východisko + jádro). Toto uspořádání se nazývá pořadí objektivní. V uměleckých textech (především citově zabarvených, expresivních, mluvených...) se vyskytuje i pořadí objektivní, kdy jádro je kladeno před východisko.³⁰ Často se v pásmu řeči postav uplatňuje mluvenostní syntax, jež je stylizací spontánního mluveného projevu. Můžeme se ale setkat i se stylizací opačnou, tedy s výrazným oddělením řeči literárních postav od běžné komunikace. Mezi další prostředky poetizace v rámci syntaktické výstavby se řadí například zvýšení frekvence vět určitého typu, osamostatňování částí výpovědi, spojování samostatných informací do jediného větného celku atd. V poezii jsou to především syntaktické figury (asyndeton, polysyndeton, parenteze, zeugma, elipsa) či subjektivní pořádek slov.³¹

²⁸ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 314

²⁹ Tamtéž, str. 311

³⁰ GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, str. 499

³¹ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 312

3. 4 Lexikální stránka

Lexikální stránka je vnímána jako výrazný a velmi různorodý aspekt uměleckého díla. Zabývá se jí především poetika, která vedle nepřímých pojmenování sleduje i způsoby využití příznakových slov. Typickým rysem krásné literatury je bohaté lexikum, které může být čerpáno z neutrální slovní zásoby, většinou ale její rámec přesahuje, protože díla krásné literatury založená na neutrální slovní zásobě nenesou příliš velkou estetickou hodnotu. Autor tvoří buď komunikát stylově jednotný (vedle neutrálních najdeme jen prostředky knižní až archaické, jindy zase jen nespisovné, slangové atd.), nebo vytváří kontrast, který může být přítomen například mezi řečí vypravěče a řečí postav nebo mezi jednotlivými postavami v souvislosti s jejich sociálním zařazením atd.³²

Obsáhlá slovní zásoba vyniká hlavně v lyrických textech, index opakování slov je v uměleckých textech poměrně nižší než jinde.³³ Uplatňují se lexikální prostředky jako jsou například synonymní lexémy či kohyponyma (slova souřadná). Tímto nedochází k častému opakování stejných slov, jež je v krásné literatuře nežádoucí (pokud se ovšem nejedná o literární figuru založenou na záměrném opakování slov). Své uplatnění nachází i antonyma, především při snaze o dosažení kontrastu nebo při antitezi.

Zvláštním jazykovým prostředkem uměleckých textů je poetismus, který, jak již název může napovědět, je příznačný pro poezii. „Jedná se o jaz. prostředky se stálou (zpravidla inherentní) stylovou hodnotou, tvořené za účelem plnění estetické funkce básnických projevů.“³⁴ Poetismy jsou většinou spjaty s některými literárními školami a generacemi, jež usilovaly o vytříbenost a originálnost díla (např. obrozenci, májovci, lumírovci). Mohou být charakteristické i pro konkrétního autora, poté mluvíme o autorských slovech. Mimořádně se v současných uměleckých textech objevují dialektismy, jsou vnímány spíše jako prostředek charakterizující lidovou postavu. Naopak nejčtenější je dnes užívání příznakových lexémů kolokviálních (hovorových) a obecných, slangových a profesních.³⁵ Z dalších lexikálních prvků uvedme například argotické prvky, výrazy knižní a zastaralé, historismy. Vyskytují se i frazémy

³² ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 319

³³ Tamtéž, str. 317

³⁴ JELÍNEK Milan a Jarmil VEPŘEK. Poetismus. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/POETISMUS>

³⁵ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 321

s příznakem knižnosti a obohacené výrazy s příznakem jiného stylu (např. odborným nebo publicistickým) aj.

Jelikož literární díla počítají vždy s aktivitou čtenáře, podstatnou složkou je také konotace, na níž jsou založená nepřímá obrazná pojmenování, tedy metafory a metonymie. Těmito obraznými pojmenováními jsou čtenářovi souvislosti jen naznačeny.

4 DIFERENCIACE A STRATIFIKACE NÁRODNÍHO JAZYKA

Národní jazyk je definován jako „soubor integrovaných výrazových prostředků, vymezený územně, uvnitř diferencovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně.“³⁶ Slouží jako nástroj komunikace příslušníků národního společenství. Ne však každé jazykové společenství tvoří národ, tudíž jazyky těchto společenství nemají příznak národního jazyka. Do této skupiny bychom řadili například kmenové či umělé jazyky. Konkrétně český národní jazyk je jazyk domácích obyvatel historických zemí Čechy, Morava a Slezsko, ale také Čechů žijících v zahraničí. Celek jazyka dnešního české národa je historicky vzniklý soubor funkčně diferencovaných útvarů národního jazyka, tzv. idiomů,³⁷ jimiž se zabývá jazykověda. Národní jazyk jako takový je předmětem spíše společenských věd v užším slova smyslu jako je například historie nebo sociologie.

Národní jazyk neexistuje v izolaci, je v kontaktu s ostatními jazyky, proto dohází ke vzájemnému ovlivňování a obohacování (zejména v lexikální rovině).³⁸ Český národní jazyk se dělí na dvě základní skupiny, a to jazyk spisovný a nespisovné útvary. Pod nespisovné útvary spadají dialekty, interdialekty, obecná čeština a sociolekty.

4. 1 Spisovný jazyk

Jazyk spisovný je nejprestižnějším útvarem češtiny určený pro oficiální veřejné situace. Někdy se užívá v souvislosti s jazykem spisovným také termín první standard. Jako jediný z útvarů národního jazyka spisovný jazyk podléhá kodifikaci, je kodifikován v mluvnících, slovnících, pravopisných a výslovnostních pravidlech a jiných příručkách a také jako jediný má funkci národně reprezentační. Centrem kodifikace je Ústav pro jazyk český AV ČR „Největším stupněm kodifikační závaznosti se v českém prostředí tradičně vyznačují *Pravidla českého pravopisu*, jejichž závaznost pro oblast školství a obecněji i veřejného písemného projevu je vyjádřena doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.“³⁹ Dalšími význačnými kodifikačními publikacemi jsou *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, *Slovník spisovného jazyka*

³⁶ CHLOUPEK, J. a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, str. 46

³⁷ KRČMOVÁ, Marie a Jan CHLOUPEK. Národní jazyk. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/N%C3%81RODN%C3%8D%20JAZYK>

³⁸ V současné době pronikají do slovní zásoby především anglicismy.

³⁹ KRAUS, Jiří. Kodifikace. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KODIFIKACE>

českého, *Nový akademický slovník cizích slov*. Kodifikačními příručkami jsou také dva časopisy, a to *Naše řeč* a *Slovo a slovesnost*.

Pod pojem spisovný jazyk nespadá jen jeho písemná podoba, ale i mluvená. Může se jednat o ústní realizaci spisovného projevu jakéhokoliv stylu nebo „speciální (uzuální) formu spisovného jazyka především pro projevy s funkcí prostě sdělnou, která využívá vyjadřovacích prostředků především z hovorové funkční vrstvy spisovného jazyka. Pro tuto speciální formu spisovné češtiny se v bohemistice používá někdy termín hovorová čeština“⁴⁰, kterou Hrbáček považuje za protiklad ke knižnímu stylovému typu projevů, je zbavena knižních podob, dublet a konstrukcí. Hovorová čeština někdy bývá označována pojmenováním druhý standard a není pokládána za samostatný útvar národního jazyka.

4. 2 Nespisovné útvary

4. 2. 1 Dialekty

Mluva v různých částech českého jazykového území není zcela jednotná. Tyto teritoriálně vymezené varianty se nazývají dialekty neboli nářečí. Dialekty jsou přísně normované a živelně užívané. Nářeční rozdíly se vyvíjely zhruba od 12. stol. „Tyto rozdíly z části vyplývají ze skutečnosti, že různé jazykové změny, které se provedly v centrálních oblastech, nepronikly po celém území, takže zvláště v okrajových úsecích je mnohdy zachován starší stav; zčásti vznikly nářečí také tím, že se starší společný stav v různých částech území změnil různým způsobem, popř. že změna společná větší oblasti na části území zůstala zachována, kdežto na části se nový stav změnil ještě dále.“⁴¹ Nářečí se konstituovala v 17. stol. Vyskytují se především v mluvené spontánní komunikaci, i když se s nimi můžeme setkat i v krásné literatuře, kde mohou sloužit jako prostředek poetizace nebo jako místní či dobový příznak literárního díla.

Podle míry vzájemných shod se nářečí sdružuje do větších skupin, na území českého jazyka jsou to konkrétně čtyři základní nářeční skupiny: 1. nářečí česká v užším slova smyslu (v Čechách a na jihozápadě Moravy), 2. nářečí středomoravská neboli hanácká, 3. nářečí východomoravská neboli moravskoslovenská (s nářečími kopaničářskými), 4. nářečí slezská, tj. slezskomoravská neboli lašská se smíšeným pruhem česko-polským. Tyto čtyři nářeční skupiny se dále dělí na podskupiny, např. nářečí česká v užším slova smyslu se rozdělují na nářečí

⁴⁰ HRBÁČEK, J. *Úvod do studia českého jazyka*. Praha: Karolinum, 1994, str. 65

⁴¹ BĚLIČ, J. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, str. 3

středočeská, jihozápadočeská, severovýchodočeská a přechodný pás česko-moravský neboli nářečí jihovýchodočeská.⁴²

4. 2. 2 Interdialekty

V rámci nářečních skupin vznikají vyrovnáváním místních rozdílů oblastní útvary nadnářeční, tj. interdialekty, nivelizované podoby určitého místního nářečí. Interdialekty jsou posledními vývojovými stádii dialektů. Jsou nestabilizované a směřují k postupnému vytváření jednotné mluvy nespisovné. Tento proces je zjevný zejména ve městech, kde interdialekty představují základ městské mluvy. Interdialekt někdy stojí mezi spisovným jazykem a dialektem, přibližuje se jednomu či druhému a vytváří protiklad jako nižší člen dichotomie (vůči spisovnému jazyku) nebo člen vyšší (vůči dialektu).⁴³ Na území českého jazyka se vyskytuje např. interdialekt východomoravský a středomoravský. Nejrozšířenějším interdialektem je obecná čeština.

4. 2. 3 Obecná čeština

Obecná čeština se označuje jako třetí standard, jedná se o středočeský interdialekt. V užším smyslu se vyskytuje ve všech českých krajích s přesahem na západní Moravu, je nejvýznamnějším z interdialektů. „Toto její významné postavení způsobuje i fakt, že v geografické oblasti užívání obecné češtiny leží politické, hospodářské a kulturní centrum naší země, a dále to, že obecná čeština je – necháme-li stranou několik nejnápadnějších zvukových odchylek – bližší spisovnému jazyku než jiné interdialekty.“⁴⁴ Reprezentuje živou mluvenou řeč, vyskytuje se v komunikaci neveřejné, můžeme ji ale nalézt v beletrii či částečně v publicistice.

Uvedme si nyní její základní charakteristické rysy. Nejvýraznějšími jsou obecně hláskoslovné znaky. Jedná se zejména o změnu staršího é v kmeni a koncovkách slov na *í/ý* (*mlíko, líp, malý město*). Podoba s *-í-* je někdy neutrální a dubleta s *-é-* je knižní (*nalézat na cíl x nalítat se*) n. patří termínu (*plotýnka vaříče x ploténka v páteři*). Dále dochází k diftongizaci spisovného *ý* v *ej* (*dobrej, bejt*), typickým je také užití protetického *v* vyskytujícího se především u zájmen *on, ona, ono* a předpony *o-* (*vona, vokno*) a redukce hláskových skupin (*jabko, dycky*).

⁴² LAMPRECHT, A., MICHÁLKOVÁ, V. *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, str. 11

⁴³ CHLOUPEK, J. a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, str. 53

⁴⁴ HRBÁČEK, J. *Úvod do studia českého jazyka*. Praha: Karolinum, 1994, str. 117

V tvarosloví se objevuje unifikovaná koncovka *-ma* v 7. p., č. mn. (*s velkýma psama, s hezkýma holkama*) nebo unifikace tvarů přídavných jmen v 1. p., č. mn. (*příjemný muži, příjemný ženy, příjemný děti*) aj. Co se týče syntaxe, znaky obecné češtiny jsou stanoveny spontánností, mluveností, často expresivitou.

4. 2. 4 Sociolekty

Sociolekty jsou (nestrukturní) poloútvary národního jazyka nespisovného nebo hovorového charakteru používané nejčastěji v polooficiálním nebo neoficiálním jazykovém styku. Vymezují se uvnitř určité sociální skupiny, jež spojují společné zájmy a činnosti. Z důvodu částečné či úplné izolace zájmových skupin dochází často k tomu, že mluva je pro nezasvěcené komunikanty nesrozumitelná. Vymezujeme tři typy sociolektů – slang, argot a profesní mluvu.

4. 2. 4. 1 Slang

V některých případech je slang považován za termín nadřazený všem třem sociolektům, celkově dochází k odlišnému vnímání toho, co je slang. „V dosavadních výsledcích zkoumání slangu u nás a zejména v zahraničí je zřetelná rozdílnost v chápání rozsahu a obsahu tohoto jazykovědného pojmu. S tím souvisí i skutečnost, že vedle termínu slang se vyskytuje celá řada termínů více či méně synonymních (sociální nářečí, společenské nářečí, speciální nářečí, vrstevné nářečí, společenská mluva, pracovní mluva, vrstevná mluva aj.)“⁴⁵ Obecně se jedná o nespisovné výrazivo zájmové skupiny, věda, která se zabývá slangem, se nazývá sociální dialektologie.

Slangy se vyznačují svou otevřeností a dynamikou, stále vznikají nové slangové výrazy, které podléhají dobovým změnám. Dalším charakteristickým rysem je jejich mluvenost, z psaných forem se jich záměrně užívá pouze v uměleckých dílech.⁴⁶ Podstatou slangu je jazyková hra, často i citové vyjádření, expresivita, variabilita, dochází k obměně i zcela běžných slov. Častý je také vznik slangového výrazu jako synonyma k výrazu běžnému. Mezi jednotlivé slangy a slangové okruhy můžeme řadit např. slang železničářský, motoristický, cirkusový, divadelní... „Některé slangy jsou archaické, drží se v nich staré výrazy (myslivecký slang: *slechy* = uši, *běhy* = nohy, *prut* = ocas, *světla* = oči), jiné jsou proměnlivé. Ve slanzích jsou časté expresivní

⁴⁵ HUBÁČEK, J. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava: Profil, 1988, str. 8

⁴⁶ ČECHOVÁ, M. Slang a styl. In: *Slang a argot, sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.-27. února 2008*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU, 2008, str. 8

názvy metaforické (studentský slang s výrazy pro nedostatečnou: *koule/kule, bomba, bajle, puma, pecka, sardel, petarda...* pro učení: *biflovat, bičovat se, šprtat se, dřít, hustit, zupat...*). Některá slangová slova přecházejí do obecného podvědomí, např. sportovní výrazy *mičuda, basket, faul, finiš*, a nabývají charakteru obecně českého nebo i spisovného.⁴⁷

4. 2. 4. 2 Argot

Argot (hantýrka) je jedním z nejstarších označení sociolektů v Evropě. Jedná se o mluvu vyřazených společenských vrstev, lidí na okraji společnosti především v průmyslových městech jako jsou vězni, prostitutky, bezdomovci, drogově a alkoholově závislí aj. Podle M. Čechové je nejnámějším argotem u nás mluva pražské „galérky“, „pražských pepíků“, a brněnská plotňáčtina (plotna), dnes označovaná jako hantec.⁴⁸ Staré argoty vycházely z jidiš, rotwelsch nebo romštiny.

Základním znakem je snaha o zašifrované významy slov. Jde o vědomé úsilí izolovat se od ostatních a také o obranu např. před představiteli zákona. Běžně se tedy uvádělo, že se jedná o řeč tajnou. Se změnou společenských poměrů se však stírají rozdíly mezi argotem a slangem, jsou obtížně definovatelné. Je tedy otázkou, do jaké míry se poté jedná o mluvu zcela skrytou.⁴⁹ Stejně jako u slangu může dojít k průniku do hovorového či dokonce spisovného jazyka. Jako ukázky argotu uveďme známější výrazy např. *čokl* = pes, *krochna, boučačka* = pistole, *love* = peníze, *káča* = pokladna, *bachař* = vězeňský dozorce, *fízl, chlupatej* = příslušník policie aj.

4. 2. 4. 3 Profesní mluva

Profesní mluva (některými lingvisty označována také jako profesní žargon) je jazyk užívaný v rámci stejného povolání, profese. Co se týče spisovnosti a nespisovnosti, v profesní mluvě se užívá obou útvarů. Výrazy vznikající v rámci profesní mluvy se nazývají profesionalismy. „Profesionalismy vznikají z nutnosti speciálně nazvat určitý pojem, pro který v jazyce neexistuje terminologické označení, nebo z potřeby zjednodušit složitější odborný název“⁵⁰, usilují tedy o

⁴⁷ ČECHOVÁ, Marie, Miloš DOKULIL, Zdeněk HLAVSA a Josef HRBÁČEK. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011, str. 25

⁴⁸ Tamtéž

⁴⁹ ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, str. 68

⁵⁰ HUGO, J. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2009, str. 12

výrazovou a časovou úspornost a o jednotnost mluvy v určitém prostředí. Často jsou profesionalismy deriváty a univerbialismy.

V širším pojetí může být profesní mluva považována za součást slangu. Jako příklad jmenujme již zmiňovanou mysliveckou mluvu, kdy není jednoznačné, zda se jedná o profesní mluvu nebo spíše slang zájmové skupiny. Hranice mezi profesní mluvou a slangem, stejně jako slangem a argotem, není příliš pevná. Z lékařského prostředí pochází např. výraz *exnout* = zemřít, *císař* = císařský řez, ze školního prostředí *prvňák* = dítě v první třídě základní školy, *matika* = matematika, ze stavebnického prostředí *kalfas* = nádoba na maltu, *fanka* = naběračka na maltu atd. V některých případech může být nejasné i to, zda se jedná o profesionalismus nebo termín, především v situacích, kdy obor nemá svou terminologii kodifikovanou.⁵¹

⁵¹ HUGO, J. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2009, str. 13

5 MLUVENOST A PSANOST

Dvěma základními formami řeči je řeč mluvená a řeč psaná.⁵² Rozdíl netkví jen ve způsobu percepce komunikace (sluch, zrak), ale především v tom, jaké se užívají jazykové prostředky a konstrukty. I když psanost i mluvenost má svá konkrétní specifika, existuje mezi nimi nápadná kontinuita a nemůžeme tedy tyto dva projevy jazyka stavět proti sobě. Jazykové projevy (psané i mluvené) každého jednotlivce jsou více či méně odlišné a závisí na několika aspektech, kterými mohou být např. věk uživatele, dosažené vzdělání, soukromé i veřejné prostředí, vliv médií či jiných institucí atd.

Mluvená řeč je řečí každodenního všedního života. Vyznačuje se především nepřipraveností, spontánností, dynamičností a využitím parajazykových (intonace, síla hlasu, frázování...) a mimojazykových (gesta, mimika, posunky...) prostředků komunikace. Styl řeči přizpůsobujeme podle toho, s kým zrovna komunikujeme (jinak mluvíme s rodiči, učiteli, přáteli, s lidmi známými, s lidmi neznámými...). „Stavba a styl řeči závisí na tématu, na jeho uchopení a kontextualizaci, na našich dispozicích i momentálním rozpoložení. A způsob řeči neméně záleží na tom, o jakou identitu usilujeme, jaký obraz o sobě se snažíme svým projevem vytvořit, jakým dojmem chceme zapůsobit.“⁵³ Na většině území českého jazyka je v mluvené řeči typické využívání nespisovných a hovorových výrazů jako např. *bysme, furt, jabko, se psama*. Naopak v řeči psané se objevují výrazy, které jsou v běžné mluvené komunikaci poměrně málo početné, např. *nýbrž, jenž, titíž*.⁵⁴

Naopak řeč psaná bývá více formální, připravená, objektivní, při členění se využívá interpunkce. V současnosti se ale vyskytují případy, kdy i psané texty, zejména elektronické, může charakterizovat nepřipravenost. Jedná se např. o SMS, konverzace na chatu a sociálních sítích, internetové diskuse apod.⁵⁵ Převážně je psaná řeč vázána na jazyk spisovný. Oproti mluvené řeči v projevu psaném není přímý kontakt mezi adresátem a autorem, adresát projevu není přítomný, dále psaný projev není zakotven v konkrétní komunikační situaci. Čtenář textu se však může navracet již k přečtenému a znovuobjevovat a interpretovat čtenářský zážitek.

⁵² Řeč mluvená je označována jako řeč primární, psaná jako sekundární (ČECHOVÁ, Marie, Miloš DOKULIL, Zdeněk HLAVSA a Josef HRBÁČEK. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011, str. 26)

⁵³ ČMEJRKOVÁ, S. Mluvený jazyk kolem nás. In: *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 9

⁵⁴ CVRČEK, V. *Mluvnice současné češtiny, 1. Jak se píše a jak mluví*. Praha: Karolinum, 2010, str. 22

⁵⁵ MAREŠ, P. Mluvenost a psanost. In: *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, str. 20

5. 1 Mluvenost v krásné literatuře

Jak již bylo řečeno výše, mezi psaností a mluveností je kontinuum, přičemž jedno bez druhého nemůže existovat, jsou navzájem propojené. Nemůžeme tedy tvrdit, že v textech krásné literatury se uplatňují aspekty charakteristické čistě pro psanou řeč, i když psanost je základním slohotvorným faktorem krásné literatury.⁵⁶ Nelze ji však považovat za faktor jediný. Do psaných textů krásné literatury proniká mluvenost. Tento jev je příznačný zejména pro současnou literaturu, dříve se literární díla vyznačovala především spisovností. U řeči postav dochází k částečnému upuštění od psanosti, literárnosti, příklonem k „původní vlastnosti“, tedy mluvenosti.⁵⁷

Specifickým případem je text dramatický, který sestává z monologů a dialogů. Ovlivněn je tím, že je předurčen k jevištní realizaci, tomu odpovídá i volba jeho jazykových prostředků. „Vždy se ale text dramatický od přirozeného spontánního dialogu v některých rysech jazykové výstavby liší, zejména v těch, které jsou vyvolány podmínkami produkce mluveného textu v přirozené komunikační situaci. Jde např. o některé druhy oprav, nefunkční opakování, tzv. syntaktické nepravidelnosti atd., které autor dramatického textu pro výstavbu svých dialogů nepoužije, neboť nejde o text primárně mluvený.“⁵⁸

Rysy mluvenosti ale nacházíme i v dílech prózy a poezie. Dochází zde především ke zvýraznění mluvenostních jevů a vytváří se stylizovaný obraz mluveného jazyka. Autor k tomu může využít několika prostředků, které mají kopírovat živý jazyk běžného dne. Typické je užívání jazykových prvků nespisovné a hovorové češtiny, jejíž specifika jsme si zmínili výše. Iluze mluvenosti může také vznikat na základě syntaxe. V tomto případě mluvíme o tzv. mluvenostní syntaxi. Jedná se o takové užívání syntaktických jevů, které jsou typické pro spontánní mluvenou řeč. Můžeme se setkat s různými výpovědními modifikacemi, doprovodným jevem bývá výskyt výplňkových výrazů (*no, jako, prostě...*), zásadní roli hraje také interpunkce, která odděluje nebo naopak spojuje jednotlivé výpovědi.

⁵⁶ ČECHOVÁ, M. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003, str. 170

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ MÜLLEROVÁ, O. Ke vztahu mluveného a psaného textu (srovnání mluveného a psaného vypravování). In: *Slovo a slovesnost* [online]. 1989. [cit. 2021-05-29]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3297>

6 DÍLO KATEŘINY TUČKOVÉ

Kateřina Tučková (*1980), spisovatelka, překladatelka a kunsthistorička, nastoupila na českou literární scénu v roce 2006 s nenáročnou novelou *Montespaniáda* o milostném vztahu mladé dívky se ženatým mužem. Větší pozornost vzbudila až se svým druhým dílem, románem *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009), za nějž byla nominována na *Cenu Jiřího Ortena*, *Cenu Josefa Škvoreckého*, nakonec obdržela roku 2010 čtenářskou cenu *Magnesia Litera*. Román je inspirovaný poválečným odsunem brněnských Němců, přičemž Tučková čerpá i ze vzpomínek pamětnic a pamětníků této události. Tučková tedy využívá historických poznatků a snaží se o faktografickou objektivnost. Toto je typické i pro její následující román, *Žitkovské bohyně* (2012). „Syžet *Žitkovských bohyní* lze charakterizovat jako archivní pátrání současné badatelky po minulosti vesnických léčitelek (především za komunistické éry) se snahou rekonstruovat jejich nelehké životní osudy.“⁵⁹ Roku 2014 vychází další kniha *Fabrika: Příběh textilních baronů z moravského Manchesteru* vypravující příběh pěti generací rodu Johanna Heinricha Offermanna, který se založením manufaktury stal jedním z nejvýznamnějších textilních baronů. Tučková je také autorkou divadelní hry *Vitka* (2018) inspirované životním příběhem brněnské hudební skladatelky a dirigentky Vítězslavy Kaprálové. Dále se spolupodílela na publikaci *Hrdinky* (2020), knize popisující osudy významných českých žen.

⁵⁹ FIALOVÁ, A. *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Praha: Academia, 2014

PRAKTICKÁ ČÁST

7 VYHNÁNÍ GERTY SCHNIRCH

Děj tohoto románu (2009) začíná v noci z 30. 5. – 31. 5. 1945, tedy krátce po skončení 2. světové války. Vypráví příběh Gerty Schnirch, dívky smíšeného česko-německého původu, jež je společně s ostatními brněnskými Němci a svou několikaměsíční dcerou Barborou z Brna násilně odvečena. Vydávají se na vyčerpávající pochod do Pohořelic, přičemž musí čelit nejen únavě a různým nemocem, ale i hrubému zacházení ze strany příslušníků českého národa. Poté Gerta skončí na nucených pracích na jižní Moravě. Román zachycuje osud Gerty i po návratu do rodného Brna v období druhé poloviny 20. stol. Nabízí se nám poněkud odlišný pohled na události 2. světové války, kdy na „špatné straně“ v tomto případě nestojí jen Němci, ale i do té doby utlačovaní Češi, jejichž chabý charakter se projevuje v souvislosti se změnou jejich dosavadního postavení. Nesledujeme zde ale pouze žalostné události tehdejší doby. Důležitou složkou díla je také vztah matky – Gerty a dcery – Barbory, který je poznamenán a zkomplikován jak traumatizujícími zážitky, tak i nepochopením napříč dvěma generacemi. Autorka děj vystavěla kombinací historických událostí a vyfabulovaných příběhů, přičemž zužitkovala vypravování pamětnic a pamětníků, ale i své imaginace. Všechny tyto aspekty, zejména pak místní a časový kontext románu, působí na volbu jazykových prostředků, jež budeme analyzovat v následujících kapitolách.

7. 1 Horizontální členění

Zkoumané literární dílo utváří titul – *Vyhnání Gerty Schnirch*. Tento věcný a jednoduchý název zčásti již může naznačit, o čem bude kniha pojednávat. Dále je román tvořen krátkým prologem zachycujícím momenty ze zmiňovaného nuceného pochodu odsunutých Němců do Pohořelic. Následuje pět částí, z nichž každá nese svůj název a sestává z chronologického vypravování, které je občas narušeno vypravováním anachronickým v podobě vzpomínek některých z postav. Kapitoly nesou tyto názvy: *Válkou s cejchem Schnirchů*, *Když se kácí les, lítají třísky*, *Město Deutschfrei*, *Minulost přítomná* a *Sólo pro Barboru*. Všech pět částí je děleno na podkapitoly označené římskými čísly, dále je text členěn na odstavce. Na konci knihy se dále nachází slovníček místních názvů, jak jej autorka sama nazvala. Deminutivum je zvoleno pravděpodobně z toho

důvodu, že se ve slovníčku nachází pouze 22 hesel. Autorka v tomto soupisu dovysvětluje či překládá místní německé názvy, které byly v knize použity, jako např.:

„– *Deutsches Haus* Německý dům, budova do roku 1945 stojící uprostřed dnešního parku Moravského náměstí, kulturní dům německých Brňanů“

...

„– *Mendelplatz* dnešní Mendelovo náměstí“⁶⁰

Kniha je zakončena obsahem.

7. 2 Vertikální členění

Z pohledu vertikálního členění je dílo klasicky členěno na pásmo vypravěče a pásmo postav. V pásmu vypravěče je převážně užitá er-forma, která je na rozdíl od pásma postav nebo ich-formy charakteristická svou objektivitou. S dospíváním Barbory, Gertiny dcery, vstupuje do pásma vypravěče v druhé části knihy i ich-forma, kdy nám Barbora zprostředkovává události svou optikou. Ve velké míře je vypravování pásma vypravěče nepříznakové, v některých případech, zejména v Barbořiných pasážích, ale nacházíme i příznakové jazykové prostředky, především u lexika, jemuž se budeme podrobněji věnovat v dalších kapitolách.

Co se týče pásma postav, nejčastěji se zde setkáváme s přímou řečí, kdy objektivní vyprávění přechází do oblasti promluv, dochází ke střídání těchto dvou úseků. Přímá řeč není naznačena uvozovkami nebo kurzívou, ale pro její značení je využito odrážek, vždy umístěných na začátku vět. V textu vedle přímé řeči nalezneme i nevlastní přímou řeč:

– □ *Ted' už bude všechno jinak a nikdo už nebude tak šťastný jako dřív, řekla Gerta a otočila se k Janince.*⁶¹

Neméně častým jevem je také řeč polopřímá, jež stírá hranici mezi pásmem autorským a pásmem postav: *Karel se podívil, že to ví. Sledovali ho? Někdo to na něj donesl?*⁶²

⁶⁰ TUČKOVÁ, K. *Vyhnaní Gerty Schnirch*. Brno: Host, 2014, str. 413

⁶¹ Tamtéž, str. 18

⁶² Tamtéž, str. 249

7. 3 Hláskosloví a zvuková rovina

Děj knihy se odehrává v Brně, Pohořelicích a Perné, ve městě a vesnicích spadajících pod středomoravské (hanácké) nářečí, v analýze díla budeme vycházet z této skutečnosti.

7. 3. 1 Pásmo vypravěče

Z velké míry v pásmu vypravěče nedochází k hláskoslovným změnám. Přesto byly nalezeny tyto jevy:

U tvrdých adjektiv ve 2. p., rodu m. je ponecháno spisovné *é* místo nespisovného *ý*: *divného* (str. 34)

Neprobíhá krácení dlouhého *ů* na krátké *u*: *domů* (str. 36)

Nedochází např. k úženi spisovného *é* na *í/ý* u podstatných jmen v kořeni slova: *mléko* (str. 19), *světélko* (str. 20), *plaménků* (str. 63), *polévka* (str. 112).

Naopak v některých případech je změna *é* v *í/ý* provedena: *podvlíkáci* (str. 119), *chlív* (str. 158), *líp* (str. 166). Zde je i vynecháno koncové *e*, jelikož se jedná o hovorovou podobu příslovce *lépe*.

Co se týče konkrétních zvukových projevů a onomatopoeie, byl nalezen tento jev: dloužení samohlásek —*á* (*jako by chtěl vyslovit dlouhé á*, str. 77)

7. 3. 2 Pásmo postav

Gerta

V Gertině pásmu se vyskytují prvky jak spisovné, tak i nespisovné a hovorové češtiny:

Spisovnost je např. zachována v těchto případech – v 1. os., č. jedn. neprobíhá krácení dlouhého *í* na krátké *i*: *chodím* (str. 24), *nenosím* (str. 24), *nevím* (str. 25).

Je provedena změna dlouhého *é* na *í*, čímž vzniká hovorová podoba příslovce *lépe*: *líp* (str. 307)

U adjektiv tvrdého skloňování rodu mužského v prvním pádě je zachováno koncové *ý*: *nebude tak šťastný* (str. 18).

Na str. 388 se vyskytuje diftongizace *ý* na *ej*: *nablejskanou*

Nacházíme i citoslovce, jako např. imperativní, rozkazovací *pss* (str. 98), *ejhle* ve významu údivu (str. 286)

Barbora

Po hláskoslovné stránce není Barbořino vypravěčské pásmo příliš bohaté, stejně jako Gertino. V pásmu nacházíme tyto změny:

Dochází k úženi dlouhého *é* na dlouhé *í*: *polívka* (str. 376), *chlívů* (str. 381)

Vyskytuje se prodloužení krátké samohlásky: při oslovení – *babičkóó* (str. 260), u podstatných jmen – z *kastrólu* (str. 299), naopak se také vyskytuje krácení samohlásky původně dlouhé: *kravám* (str. 263), *kravama* (str. 264). Na str. 301 dochází k uplatnění i spisovného tvaru *kráva*, v tomto případě se však jedná o nadávku, nikoli o zvíře. Objevují se citoslovce: *h – h* (citoslovce smíchu, str. 299).

Na str. 376 je redukcí hlásek špatně užit komparativ přídavného jména škaredý: *škaredší*. Dá se předpokládat, že se jedná o expresivní výraz poukazující na Barbořin nízký věk a nevysoký intelekt.

Dochází k odsunu počátečního *j*: *seš* (str. 391)

Vedlejší postavy

U vedlejších postav taktéž můžeme najít zachování dlouhého *í* v 1. os., č. jedn., čas přít.: *nevím* (str. 25), *netajím* (str. 80)

Dochází k úženi dlouhého *é* v *í*: *polívku* (str. 109), *polívka* (str. 330), *mlíka* (str. 264), *mlíko* (str. 327), *převlíkl* (str. 310), *oblíkej* (str. 317), *mlíčňáku* (str. 320), *oblíct* (str. 371)

Vyskytuje se diftongizace dlouhého *ý* v *ej*: *prej* (str. 110, 126, 130, 177, 186, 264, 371), diftongizace dlouhého *é* v *ej*: z *tej úplavice* (str. 149)

Ve tvrdém adjektivu rodu mužského životného prvního pádu nalezneme změnu spisovného *í* na nespisovné *ý*: *sami jsme potřebný* (str. 149)

Častým jevem je redukce počáteční hláskové skupiny jako následek nedbalé mluvy postav, jsou vypuštěny jak hlásky první: *dyžtak* (str. 117), tak také hlásky druhé: *kerá* (str. 149), nebo v případě, kdy je počáteční hlásková skupina tvořena třemi hláskami, dochází k vypuštění dvou počátečních hlásek: *dyť* (str. 150, 244, objevuje se ale i spisovný tvar *vždyť* (str. 215, 339), *dycky* (str. 155).

Zjednodušení hláskové skupiny se objevuje také u neurčitého zájmena nějaký: *ňáké* (str. 264)

Dochází i k vypuštění hlásky uprostřed slova: *takle* (str. 159), *přídu* (str. 168), *pudem* (str. 191)

U příkladu *pudem* zároveň můžeme vidět krácení dlouhé samohlásky *ů* na krátkou *u*.

Naopak v pásmu vedlejších postav se vyskytuje i dlužení krátké samohlásky, a to *o* na *ó*: *lavór* (str. 196)

Jako v předchozích pásmech, i zde najdeme citoslovce: *vjó* (str. 114) ve smyslu povelu koni, *hm* (str. 127), *mno* (str. 149), *pss* (str. 207), *kuš* (str. 216), *á* (ve smyslu údivu, str. 232), *ehm* (str. 235), *pche* (str. 238), *ej* (str. 260), *heh* (str. 264, 286)

Nacházíme dlužení samohlásky *é/ó* jako expresivní prostředek mluvenosti: *ale né moc dobře* (str. 144), *ale to jó* (str. 150), *jé* (str. 154), *jó* stojící samostatně (str. 169), *rozhláááás* (str. 337), *jéžiš* (str. 154). V posledním případě zároveň dochází i ke krácení samohlásky *i*. Krácení nacházíme i v dalších případech – *ježiši* (str. 176), *tata* (str. 265), *Ja Maria Schrammek, ...* (str. 114). Zde ke krácení dochází z důvodu neznalosti češtiny, jelikož mluvčí je německy mluvící žena. Jak můžeme vidět, dále je vypuštěno sponové sloveso *jsem*.

Častými výplňkovými slovy jsou v díle slova *no jo*. V mnoha případech v promluvách vedlejších postav dochází ke změně *o* na *a*, vždy na začátku věty: *Na ja...* (str. 144, 177, 396)

Odsouvá se počáteční *j*: *eště* (str. 149), *seš* (str. 142, 155, 195, 308, 391)

Na str. 46 se vyskytuje ojedinělý jev, který nikde jinde v knize nenalezneme. Jedná se o užití dlouhého *ý* namísto spisovného *é* ve dvou adjektivech rodu středního v prvním pádě jednotného čísla: *stálý nový zdraví*. Jedná se ale o slovní hříčku, která je užitá při gratulaci k Novému roku a využívá změny významu užitím dlouhých samohlásek. Vzápětí postava Karel dovysvětluje, že zkrácením dostaneme přání *Stalinovi zdraví*.

Jako další výjimku můžeme jmenovat změnu dlouhého *í* v krátké *e* v infinitivu slovesa *jíst*: *jest* (str. 149). Tato změna je použita jako prostředek mluvenosti a zobrazení nářeční příslušnosti mluvčího.

Dále se v díle nachází chybný zápis slova *demokracie* – *demogracie* (str. 275). Můžeme předpokládat, že se jedná o autorčin záměr, přičemž se zápis slova přizpůsobil výslovnosti a výraz byl použit v ironickém smyslu.

7. 3. 3 Shrnutí

I když se děj knihy odehrává v časoprostoru, kde dialekt byl poměrně rozvítý, hláskoslovná rovina není až tak pestrá, jak by teoreticky mohla být. Nevyužitím nářečních prvků je však zachována plná srozumitelnost textu a čtenář se může soustředit především na tok děje. Text je z převážné části tvořen spisovnou a hovorovou češtinou. V pásmu postav je ponecháno dlouhé *í* v 1. os. sing. prez. (*nevím, chodím...*). V pásmu vypravěče i v pásmu postav ve většině případů nedochází například k úženi *é* v *í* (*polévka, mléko...*), jsou však pasáže, kde je tato změna provedena, a to opět jak v pásmu vypravěče, tak v pásmu postav (*mlíko, polívka, podvlékací, chlív...*). Zvláštním případem je slovo *polévka*. V textu nalezneme tvar *polévka, polívka, ale i Polivka* (mužské příjmení, str. 145). Další častou hláskoslovnou změnou je redukce hlásek, zjednodušení hláskové skupiny na začátku i vprostřed slova (*dyž, dyžtak, pudem, ňáký...*), tato změna se objevuje pouze v pásmu postav. Nacházíme také diftongizaci *ý* v *ej* především v částici *prej*, která se v textu vyskytuje celkem sedmkrát. Jedná se tak o nejčastější hláskoslovně pozměněné slovo objevující se v pásmu postav. Ve zvukové rovině se vyskytují poměrně často různá citoslovce a jiné expresivní prostředky mluvenosti. Ostatní hláskové změny se uplatňují spíše sporadicky, nalezneme je v textu pouze ojediněle.

7. 4 Tvarosloví

7. 4. 1 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče je u způsobového slovesa *mocht/moci* (vzor *péct/péci*) užitá první varianta, která je podle ÚJČ AV ČR stále méně rozšířená než častější *moci*⁶³: ...*se nebude moct dočkat rána* (str. 27). Stejně tak je tomu i ve slovech odvozených z tohoto slovesa: *přemoct* (str. 39)

Na str. 244 nacházíme i variantu *moci*

Častým jevem je užití spojky podřadicí *-li*: *měly-li* (str. 102), *budou-li* (str. 244), *rozhlédneli* (str. 310), *dostanete-li* (str. 409)

Ve 4. p., č. jedn., rodu m. neživ. se objevuje tvar skloňovaný podle rodu m. živ., vzor pán: *Ani loka neměl* (str. 103) místo *ani lok neměl*

Ve 4. p., č. mn., rodu ž. se vyskytuje nespisovný tvar *ruky* místo *ruce*: *přes natahující se ruky* (str. 106)

Objevují se tvary přechodníku *přít.*, č. jedn., rodu m. od slovesa (ne)chtít: *chtě nechtě* (str. 240). Toto slovní spojení má funkci příslovce. Dále nacházíme přechodník *nechtě* ve funkci slovesa (str. 304, 389)

Na str. 353 se vyskytuje v 7. p., č. mn. koncovka *-ma*: *slepicema, králíkama*, stejně tak na str. 130: *rusákama*

Na str. 363 nacházíme shodu podmětu s přísudkem u rodu stř., č. mn. V další větě z téhož souvětí už se koncovky neshodují a je uplatněna koncovka rodu muž., živ.: *dvojčata, která o otci mluvila, jako by měl zanedlouho přijít z práce, a přitom si ho ani nepamatovali*

7. 4. 2 Pásmo postav

Gerta

Při oslovení druhé osoby není využit tvar 5. p., ale jméno zůstává v nezměněné podobě tvaru 1. p.: *Helga* místo *Helgo* (str. 96), *Ida* místo *Ido* (str. 128)

Ve 2. os., č. jedn. je příslušný tvar slovesa *být* (*jsi*) nahrazeno pouhým *-s* připojovaným k přičestí minulému: *nechalas* (str. 124), stejně tak slovní spojení *že jsi*: *žes* (str. 349)

⁶³ *Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=510>

V 1. os, č. mn., zp. oznam. se vyskytuje zakončení slovesného tvaru na *-m: jdem* (str. 128)

V 7. p., č. mn. nacházíme unifikovanou koncovku *-ma: stolkama a židlema* (str. 320)

Tvar přívlastku se v koncovce neshoduje s tvarem podmětu: *Johanniny dvojčata* (str. 350)

Barbora

V 7. p., č. mn. je užitá koncovka *-ma* stejně jako v obecné češtině: *velkýma obouchanýma barákama* (str. 256), *s nima* (str. 257), *mámama* (str. 259), *Polivkovýma* (str. 259), *se psema* (str. 260), *jezdkyňema* (str. 296), *ostatníma děckama* (str. 301), *rtama* (str. 302), *takovýma pádýlkama* (str. 370), *kudlavýma černýma sponkama* (str. 371), *Němcema* (str. 372), *letama* (str. 373), *stříbrnýma nápisema* (str. 374), *vyraženýma zubama* (str. 375), *lesama* (str. 405), *nima* (str. 405), *prsama* (str. 405)

U slovesa rozdělovat (vzor kupovat) je ve 3. os., č. mn. hovorová koncovka *-ou: rozdělujou* (str. 297)

Tvar přídavných jmen a ukazovacích zájmen se neshoduje s řídícím podstatným jménem rodu středního: *ty kuřata* (str. 257), *ty malé žluté kuřata* (str. 257), *ty děcka* (str. 261), *celé léta* (str. 405), i dále v textu se objevují odchylky od spisovné mluvy, a to ve shodě podmětu s přísudkem, přičemž přísudek nese koncovku rodu mužského neživ. *-y* namísto stř. rodu *-a* – *kuřata se objevily* (str. 258), *kuřata byly* (str. 259). Dále můžeme vidět tendenci typickou pro běžnou mluvu, a to unifikaci všech koncovek podle vzoru *mladý*. V tomto případě se jedná opět o rod stř. – *nafouklý smrdutý kuřata* (str. 258)

U slovesných tvarů 1. os., č. mn., zp. podm. přít. dochází k užití neformálního tvaru *bysme* namísto spisovného *bychom* (str. 258)

V 1. p., č. mn., rodu m. živ., vzor pán je užitá hovorová koncovka *-i* ve slově *občané: občani* (str. 374)

Vedlejší postavy

Ve 2. os., č. jedn. je příslušný tvar slovesa *být (jsi)* nahrazeno *-s* připojovaným k přičestí minulému: *neslyšelas* (str. 58), *slyšels* (str. 130), *zažils* (str. 251), *slyšelas* (str. 317), *mělas* (str. 345)

Slovní spojení *kam jsi* je nahrazeno výrazem vzniklým pouhým připojením *-s* za toto tázací příslovce: *Kams to koukala?* (str. 47), stejná změna probíhá u těchto výrazů – *jak jsi: jaks* (str. 127), *ještě jsi: ještěs* (str. 129), *ty jsi: tys* (str. 214, 319), *co jsi: cos* (str. 248, 328)

Namísto neutrální infinitivní koncovky *-t* se objevuje archaická infinitivní koncovka *-ti*: *vzíti* (str. 77)

U slovesných tvarů 1. os., č. mn., zp. podm. přít. dochází k užití neformálního tvaru *bysme* namísto spisovného *bychom* (str. 92, 127, 201, 246, 280, 332), *abysme* místo spisovného *abychom* (str. 264, 327), nalezneme ale i spisovné *abychom* (str. 330)

V rozkazovacím tvaru č. jedn. slovesa pomoci je užito nespisovného tvaru *pomož* (str. 55)

V 1. os., č. mn., zp. oznam. se vyskytuje nespisovný tvar slovesa zakončený na *-m*: *pomůžem* (str. 127), *zajdem* (str. 127), *můžem* (str. 129), *budem* (str. 129, 143, 149), *zavezem* (str. 130), *nebudem* (str. 201, 218), *budujem* (str. 218), *potřebujem* (str. 250)

Také v tomto pásmu nacházíme v oslovení nezměněnou podobu jména v 1. p., č.jedn.: *Dorla* místo *Dorlo* (str. 143), *teta* místo *teto* (str. 160), *pane komisař* místo *pane komisaři* (str. 175), *holka* místo *holko* (str. 317), nalezneme i vokativní tvar u č. mn.: *holky* (str. 328)

V 7. p., č. mn. se objevuje obecně česká forma podst. jmen zakončených na *-ma*: *takovýma* (str. 20), *cennostma* (str. 144), *hranicema* (str. 149), *nedělama* (str. 149), *členama* (str. 149), *ženskýma* (str. 262), *vinicema* (str. 262), *kravama* (str. 264), *ulicema* (str. 264), *tratěma* (str. 265), *vlastníma dětma* (str. 312), *těma* (str. 331, 351), *hořícíma svíčkama* (str. 334), *postelema* (str. 347), *almarama* (str. 347), *duchnama* (str. 347), *zavřenýma dvěřma* (str. 348), *loktama* (str. 354), *kterýma* (str. 354), *nima* (str. 354, 361), *přísavkama* (str. 355), *věcma* (str. 357)

Ve 3. os, č. mn. se místo plně spisovné koncovky *-í* vyskytuje hovorová podoba koncovky *-ou*: *zabijou* (str. 144)

Na str. 145 jsou dvakrát chybně užity tvary podstatných jmen. Jedná se ale o záměr, protože promlouvá žena, která nemá přílišné znalosti českého jazyka, její mateřštinou je němčina: *Já nemám manžel, mrtvý ve válka...*

U rozkazovacího způsobu ve 2. os, č. mn. se využívá infinitivu namísto koncovky *-te*: *Mluvit česky.* (str. 146)

U přijmení českého i cizího původu je v některých případech užitá nesklonná nářeční koncovka *-ovic*: *Rosenbaumovic* (str. 147), *Schmidtovic* (str. 159), *Jechovic* (str. 160, 267), *Zipfelovic* (str. 190), *Lhotákovic* (str. 348, 354)

Slovesa ve 3. os., č. mn. mají interdialektické koncovky *-ijou*, *-ajou*, které jsou typické pro západní podskupinu středomoravského nářečí: *vraždijou* (str. 149), *dělajou* (str. 149)

Ve 3. os., č. mn. se vyskytuje nářeční tvar slovesa *chtít*: *chcou* (str. 165)

V 1. os., č. jedn. nalezneme nářeční podobu slovesa být (jsem): *Já su Růžková* (str. 175)

Na str. 196 nacházíme onkání, způsob oslovení osoby pomocí 3. os, č. jedn.: ... *běž, in den Garten, slyšela?*

V pásmu vedlejších postav nalezneme podřadící spojku *-li*: *budete-li* (str. 211), *máte-li* (str. 212)

Zachovává se nepřehlasované *a* tam, kde v českých nářečích došlo k přehlásce z *a* na *e*: *děvčica* (str. 217), *Dobrého Pola* (str. 348)

Ve shodě podmětu s přísudkem, kdy podmětem je podst. jméno rodu stř., je v přísudku dosazena koncovka mužská neživotná *-y*: *I ty zvířata se ho bály* (str. 263), *ty prasata nežraly, ale žraly* (str. 356)

7. 4. 3 Shrnutí

V tvaroslovné rovině je jednoznačně nejčastějším jevem užití unifikované koncovky *-ma* v 7. pádě množného čísla. Nejvýraznější zastoupení má v pásmu postavy Barbory, přičemž tvoří většinu změn v tomto pásmu. Stejně tak je tomu v pásmu vedlejších postav. V ostatních pásmech (v Gertině a vypravěčském) se sice vyskytuje, ale jeho zastoupení už není tak četné. Mimo koncovku *-ma* a dvakrát nesprávného užití tvaru podst. jména (*loka*, *ruky*) je pásmo vypravěče tvořeno spisovnou češtinou, často nacházíme spojku podřadící *-li*, tvary přechodníku přítomného rodu m. (*chtě*, *nechtě*). Gertino pásmo není příliš bohaté, můžeme zde ale nalézt např. nominativní oslovení, které se hojně vyskytuje i v pásmu postav vedlejších. Dalším nápadným jevem je užívání koncového *-s* připojováním k přičestí minulému, zájmenům či příslovcím. Tento rys se vyskytuje v pásmu postav, v pásmu vypravěče ho nenalezneme. Typické pro pásmo postav je také odsunutí koncového *-e* u sloves v 1. os., č. mn., zp. oznam. U tvarů sloves nacházíme jak výrazy spisovné, tak i nespisovné a hovorové. Zaznamenáváme tedy spisovné tvary typu *moci*, *moct*, *vzíti*, v podmiňovacím způsobu *bychom*, *abychom*, na straně druhé se vyskytují výrazy *zabijou*, *chcou*, *vraždijou*, *dělajou*, *su*, v podmiňovacím způsobu poté *bysme*, *abysme*. V některých případech se zájmena či přídavná jména neshodují v řídicím

podstatným jménem (*ty malé žluté kuřata*), dále nacházíme i neshodu podmětu s přísudkem (*i ty zvířata se ho bály*). U příjmení se vyskytuje koncovka *-ovic* (*Lhotákovic, Jechovic...*).

7. 5 Syntax

7. 5. 1 Pásmo vypravěče

Pásmo vypravěče se ve velké míře drží objektivního slovosledu, tj. na počátku věty stojí téma (známá fakta), na něž posléze navazuje réma (informace nové). Převažuje inklinace ke schématu SVO, čili podmět – přísudek – předmět, souvětí jsou vícevětňá, věty v nich rozvité. Občas dojde k prostoupení větou jednoduchou. Pásmo vypravěče nese některá svá specifika:

V textu můžeme nalézt i subjektivní pořádek slov ve větě, který může značit jistou emocionálnost nebo zdůrazňovat některou část výpovědi. Tato odchylka od tradičního slovosledu se nazývá inverze. Typickým příkladem je kladení slovesa na konec věty: *Ani do očí se jí pod čerstvě nakvetlými platany na Sterngasse nepodíval.* (str. 94), *Gerta ležela na kraji postele vedle kočáru s umytou a přebalenou Barborou, sama čistá a dvěma krajíci chleba s polévkou tak plná, až jí břicho tlačilo.* (str. 119)

V souvětí dochází k záměrnému opakování slov, většinou na začátku jednotlivých vět. Jedná se o literární figuru, tzv. anaforu. K použití dochází zejména z důvodu zdůraznění myšlenky či vyzdvihnutí sdělované skutečnosti: *Dřív se k němu modlila, prosila jej, aby jí pomohl, aby něco udělal.* (str. 11), *... měl by si ji mazat po tváři, měl by ji nechat mísit se slzami, a hlavně by měl volat o odpuštění. To by měl.* (str. 12), *Daleko od bomb, které od léta dopadaly na Brno, daleko od strachu, který vyvolávala každá zatemněná noc, daleko od nedostatku, od chudoby a prázdných obchodů. Daleko od nejistoty a strachu a vzápětí nesmyslné, maniakální euforie Hitlerových projevů, které si otec ladil v rozhlase.* (str. 62), *Stokrát to viděla, stokrát jí za ty sousedy i neznámé lidi, kteří přicházeli navečer hledat jejího otce, bylo hanba.* (str. 76), *Přestal znít, přestal být slyšet, přestal být vidět a s tíží v jejích končetinách zmizel kamsi vzhůru tak rychle, jako se ona propadala dolů.* (str. 90), *Snažila se nemyslet na to, co jí ještě čeká. Snažila se v nic nedoufat, snažila se nepředstavovat si ani to, co by se mohlo stát, kdyby je obelhali.* (str. 114)

Pro zesílení či stupňování významu dochází k opakování stejných slov ve větě: *Když si ho brala, byl něžný, milý a velmi, velmi galantní.* (str. 36), *Byl v tom hrozný, hrozný zmatek* (str. 45), *Ale prázdně, tak prázdně, jak Gerta ještě nikdy neviděla.* (str. 60). *Nikdo, každý jen Čech, Čech, Čech, který lpěl pod jhem okupantů.* (str. 76)

V díle se objevují otázky řečnické, které vyjadřují úvahu, zamyšlení. Nepředpokládáme, že se nám dostane odpovědi: *Kde ta hrůza vlastně začala?* (str. 12), *Nebo bylo?* (str. 25), *Tak kdy se to vlastně začalo měnit?* (str. 37), *Je to vůbec týž člověk?* (str. 37), *Že by se zamilovala?* (str. 39), *Co kdyby tím podřála příležitost Barboře?* (str. 277)

Objevují se věty zvolací, které jsou nápadné svou expresivitou a vyjadřují např. přání, obavy: *Co by za to dala, aby byla normální!* (str. 25), *Kdyby to někdo zaslechl!* (str. 26)

Pro zdůraznění toho, koho se děj v knize zrovna týká, je užívána jednoslovná vsuvka nebo samostatný větný člen: ... *a on, Spazier, ať se odebere na nucenou dovolenou...* (str. 30), ... *hlavně proto, aby mohly být Marchparaden jich, nacionálních socialistů, konány v ještě slavnostnějším duchu okruhem kolem celého města.* (str. 32), *Učili je to tak přece oba, ji i Fridriška.* (str. 37), *Co to bylo za děsivý boží plán, nechat ji, Gertu, samotnou jen s otcem?* (str. 63), *Brzo ráno je, brněnské Němce, posbírali u domovních vrat a odváděli, kam bylo potřeba...* (str. 71), *Jeho, Karla, to pobuřuje.* (str. 254), *Kvůli ní si ona, Gerta, ráda vzpomněla.* (str. 388)

V pásmu vypravěče není neobvyklé užití elipsy: *Po týdnu ho však nechal Judex pro výstrahu odvést na Palackého (náměstí), ...* (str. 31), *Zajali ho a zabili na východní frontě? Skončil na západní?* (str. 121), *Tehdy v osmačtyřicátem.* (str. 314)

Pro svou větší údernost je také využito vět neslovesných: *Co Čech, to lokaj, národ srabů, co se klidně prodají. Beze cti.* (str. 39), *A basta.* (str. 347)

7. 5. 2 Pásmo postav

Gerta

V Gertině pásmu nacházíme věty imperativní vyjadřující pokyn, rozkaz, pobídku: *Mluv normálně.* (str. 22), *Neříkej to, křikla po ní vyděšená Gerta.* (str. 26), *Nechte mě! Počkejte!* (str. 56), *Pojďme, pomůžu ti.* (str. 97)

Tradičně se vyskytují věty tázací, doplňovací: *Kdo je to?* (str. 58), zjišťovací: *Nechceš si to ještě rozmyslet?* (str. 141)

Častým jevem je užívání tzv. slovní vaty neboli vycpávkových, výstelkových slov. Tyto výrazy jsou typické pro běžnou nepřipravenou komunikaci, slouží jako výplň a jejich případná absence nemá vliv na význam sdělení. Jejich užití v tomto případě slouží jako prostředek vyjádření mluvenosti postav*y. *No tak ale stejně tam jsi.* (str. 24), *No protože se to nesmí.* (str. 26), *No prosím, ať si to slízne, co pomáhal navařit...* (str. 76)

Setkáváme se s aposiopésí, nedokončenou myšlenkou či odmlčením mluvčí*ho. Tento rys je stejně jako vycpávková slova typický pro mluvenou komunikaci, v textu je naznačen třemi tečkami: ... *Máma taky nechtěla, abych tam chodila... ale teď... prostě chodím do těch kurzů.* (str. 25)

Barbora

I zde se hojně setkáváme s vycpávkovými slovy nebo slovními spojeními: *Já ho měla moc ráda, to jo, ...* (str. 257), *... tak jak by teda mohl umět Jan, žejo.* (str. 258), *bylo to fakt peklo.* (str. 258), *Schytala jsem to ještě párkrát, to je fakt.* (str. 259)

Často se vyskytuje zveličující příslovce *strašně* nebo *hrozně*: *se mi strašně stýskalo* (str. 257), *strašně krásná rodina* (str. 257), *strašně legrační* (str. 257), *bylo to hrozně blbé* (str. 259). Toto výrazivo je opět použito za účelem evokace běžné mluvy. Se stejným úmyslem je užívána i částice *vlastně*: *Vlastně se mi tehdy docela ulevilo, když to na mámu přišlo.* (str. 299)

Vedlejší postavy

Zde je opět charakteristickým rysem užití vycpávkových slov: *No právě že to, co chceš.* (str. 25), *Kdyby mě tam nepřihlásil otec, víš, já se ze začátku bála.* (str. 25), *A vidíš, byl tam.* (str. 47), *No tak, lidi, nahoru, schnell...* (str. 53), *Vstávej, slyšíš... vstávej, no konečně.* (str. 91), *Neviděly, že jo.* (str. 110), *No vždyť to říkám, úplavice.* (str. 110), *No prosím, ještě to vypadá, že někde někoho přepadl a sebral mu normální oblečení.* (str. 130), *Mno, to je věc.* (str. 148), *... hlavně ti staří, kteří se tam vůbec dobelhali, žejo.* (str. 149), *no recht, byli střelení do hlavy a traktor s vlečkou fuč.* (str. 149), *Halt, tady teď pracovníky těžko seženete...* (str. 150), *Víte co... vystupte si všichni, jo, a vyndejte si zbytek těch batohů... víte co... já vás tu musím nechat, že jo, to je jasné, musím jet zpátky, ale víte co, já objedu dědinu a někde je najdu.* (str. 156), *Hele, vy noví, nemáte někdo vodu?* (str. 156), *No co no, jako by byl pro dědinu komisař to nejdůležitější.* (str. 160), *No tak to z ní vyškrtajte, no. Že to bylo předané nějakému Kratinovi z Brna, no.* (str. 170), *Na ja, no.* (str. 177), *No vidíš, aspoň by odtud dřív vypadla, řekla Teresa.* (str. 185), *No právě, právě proto.* (str. 193), *No že to jako byla chyba, že vás neměli tak vyhnat... že se to pochopilo jako vyhnání, ale tak nějak spíš omylem, nebo co.* (str. 198), *No jo, no, pokrčila rameny Zipfelová.* (str. 215)

I v pásmu vedlejších postav nacházíme odmlky v promluvě značené výpustkou: *Děvčata, poslouchejte... ticho, poslouchejte, já to vím. Zapojili se do toho všichni Volkdeutschen... to nemůže dopadnout jinak, do měsíce máme Moskvu.* (str. 44), *Dáte, nebo můj otec...* (str. 48), *Za to všechno, co se stalo... něco nám udělají!* (str. 91), *V noci nás tam odklonili... než větu stačila doříct, rozplakala se.* (str. 101), *Té ne... počkej na Zipfelku, bude lepší to říct nejdřív jí. Je taková... vlídnější.* (str. 125), *Oni mu tu pušku nezabavili, jak tady to... mířil na Schnirchovou?* (str. 174), *Kurvy ruské, už aby byli pryč... stejně tu jen chlastají a užírají... ať jdou, kde je jich potřeba... nebo domů, co tady budou prznit cizí ženské... domů ať si jdou...* (str. 196)

Objevují se věty tázací, a to doplňovací: *A co ti noví spolužáci, jaké to tam je?* (str. 27), *Gertičko, a jakpak ty se máš?* (str. 49) *Co tu děláte?* (str. 102), *Co se stalo?* (str. 125)

Neméně obvyklé jsou otázky zjišťovací: *Není ti zima?* (str. 49), *Neviděli jste Ernu? Ernu Bayer?* (str. 111), *Nepůjdeš se projít?* (str. 233)

Jako další z druhů vět se vyskytují věty rozkazovací nebo zvolací, a to české, německé nebo i ruské: *Heil Hitler!* (str. 31), *Gertičko, jak nás i ty takhle můžeš drát z kůže!* (str. 49), *Hergot, pomoz mně!* (str. 55), *Smrt Němcům, smrt Němcům! Vylikvidovat! Raus! Němci ven!* (str. 80), *Ty voňaješ, sviňa!* (str. 94), *Helga! Počkej, Helga! Warte, Helga!* (str. 108), *Ich kann auch arbeiten!* (str. 115), dále věty přací: *... kéž byste ocenily tu jednotu, tu sílu Říše...* (str. 238)

V pásmu vedlejších postav dochází k opakování slov v rámci jednoho větného celku, v tomto případě opakování slouží jako stylizace běžné mluvy. Tento prostředek může opět sloužit ke vzmocnění významu, ale pravděpodobné je, že v případě promluv postav má i emocionální podtext: *Prej se o ni stará úplně sám, prej skoro nechodí, říkala Zipfelová.* (str. 186), *Slyšel jsem, slyšel jsem, prý to byla velká diskuze a šetřilo se to i z ministerstva.* (str. 234), *I kdyby se tam něco stalo, nikdo, opakuju, nikdo se o tom nesmí dozvědět.* (str. 251), *Ty odporná, odporná...couro!* (str. 308)

Typickým rysem je užití elipsy: *Ale dyť píšou, že to byl Bormannův.* (str. 215), *... a v kravíně je na čtvrtou.* (str. 354)

Objevuje se subjektivní pořádek slov ve větě, zejména sloveso je kladeno na konec vět: *Pro mě to byly ženské s děckama, které za houby mohly, některým se ještě ani oči nerozostřily...* (str. 219), *Líto mně jich bylo.* (str. 264), *Plakat by se ti chtělo.* (str. 265), *Věnce by na hrobě měla.* (str. 282)

Nacházíme demonstrativní přívlastek sloužící jako upřesnění a zdůraznění řídicího podstatného jména. S tímto jevem se setkáváme především v mluveném projevu: *Ještě že to tak mám, ten šestý smysl, víš.* (str. 47), *To by měli ti pisálci vědět.* (str. 214), objevuje se i např. zájmenný podmět: *O tom Hitlerovu synovi, to jste neslyšela?* (str. 214)

Mezi další prostředky zdůraznění můžeme řadit osamostatněný větný člen, konkrétně antepozici, kdy větný člen je kladen před větnou konstrukci. Typ této věty se vyskytuje na str. 289: *Město, to už není nic pro mě, řekla a zadívala se do rané letní zahrady.* Setkáváme se i s postpozicí. V tomto případě je naopak větný člen umístěn na konec větné konstrukce: *Kde má Janinka hrob, jí neřekli, svini nacistické.* (str. 308)

7. 5. 3 Shrnutí

Není překvapující, že v syntaktické rovině dochází k využívání stylistických prostředků. I když je pásmo vypravěče povětšinou nepříznačové a zachovává objektivní pořádek slov (SVO), nacházíme i zvláštnosti či nepravidelnosti větné stavby. Jedná se především o stylistický prostředek slovosledný – inverzi (*Ani do očí se jí pod čerstvě nakvetlými platany na Sterngasse nepodíval*). Často se v pásmu vypravěče objevuje také elipsa (*Tehdy v osmačtyřicátem*). Z dalších prostředků poetizace jmenujme anaforu (*Stokrát to viděla, stokrát jí za ty sousedy i neznámé lidi, kteří přicházeli navečer hledat jejího otce, bylo hanba*), samostatný větný člen či vsuvku (*Kvůli ní si ona, Gerta, ráda vzpomněla.*). Klasicky se objevují otázky řečnické, zvolací (*Kde ta hrůza vlastně začala?*) a neslovesné věty (*Co Čech, to lokaj, národ srabů, co se klidně prodají. Beze cti.*). Inverzi, anaforu, osamostatněný větný člen a elipsu hojně nacházíme i v pásmu postav. Vedle otázek řečnických a zvolacích je pro pásmo postav typické i užívání vět tázacích (zjišťovacích i doplňovacích) a imperativních. V pásmu postav se také vyskytuje demonstrativní přívlastek (*O tom Hitlerovu synovi, to jste neslyšela?*). Nejvýraznějšími a nejčastějšími rysy užívaných v pásmu postav jsou nepochybně aposiopese, nedokončené věty a vycpávková slova, která jsou nositeli znaků mluveného projevu. Tyto jazykové prostředky se hojně vyskytují ve všech pásmech postav (Gertině, Barbořině i v pásmu postav vedlejších).

7. 6 Lexikum

Při analýze lexika bylo využito slovníků – *Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ)*, *Příruční slovník jazyka českého (PSJČ)*, *Slovník nespisovné češtiny*, *Český jazykový atlas*

7. 6. 1 Slova s expresivním příznakem

7. 6. 1. 1 Slova s expresivním příznakem kladným

7. 6. 1. 1. 1 Pásmo vypravěče

Obvyklá je expresivní obměna neutrálního jména, tzv. hypokoristika: *Janinka* (str. 17), *Jirka* (str. 19), *Fridrišek*⁶⁴ (str. 19), *mamá* (str. 29), *papá*⁶⁵ (str. 42), *Zipfelka* (str. 119), *Blanička* (str. 340); stejně tak deminutiva (nutno podotknout, že v knize mají významné postavení malé děti, proto se zdobněliny vyskytují poměrně často): *akvarelovými barvičkami* (str. 18), *držela v pěstičce* (str. 26), *chlapečka* (str. 38), *holčičce* (str. 40), *posypání popílkem* (str. 57), *několik pravidelných krůčků* (str. 59), *chlapcům s hlavičkami v přílbách* (str. 72), *drobné rtíky* (str. 100), *mýdlíčka* (str. 163), *aktovečkou* (str. 271)

7. 6. 1. 1. 2 Pásmo postav

V pásmu vedlejších postav též nacházíme hypokoristika: *Járo* (str. 155), *Iduško* (str. 161), *pantáta* (str. 171)

Barbora

Ze slov s expresivním příznakem kladným se v Barbořině pásmu vyskytují především deminutiva: *v pěstičkách* (str. 258), *žluťoučký* (str. 258), *pařátkama* (str. 258), *klacíkem* (str. 258), *kytičky* (str. 259), *srdíčko* (str. 409); hypokoristika *strýček* (str. 258), *Jára* (str. 404), *Pepík* (str. 405), *dcerušky* (str. 300)

⁶⁴ U tohoto hypokoristika bychom mohli uvažovat nad tím, zda má expresivní příznak kladný či záporný, v některých případech je totiž jméno užíváno v ironickém významu.

⁶⁵ Výrazy *mamá* a *papá* jsou zastaralá hypokoristika užívaná převážně v měšťanském prostředí.

V Gertině pásmu nenacházíme žádná slova s kladným expresivním příznakem.

7. 6. 1. 2 Slova s expresivním příznakem záporným

7. 6. 1. 2. 1 Pásmo vypravěče

Slova pejorativní se vyznačují svým negativním či záporným zabarvením. Na straně 11 nacházíme pejorativně příznakové slovo *hejci*. *Hejsek* je definován podle SSJČ jako „lehkomyšlný, ješitný mladý muž“, proto toto výrazivo má spíše negativní konotace. V textu je užit ve spojení s přívlastkem *zuřiví* (*zuřiví hejci*). Stejně tak je vnímáno slovo *lůza* (str. 12), označení pro dno společnosti. Záporný příznak má substantivum *chudák* (str. 32) ve smyslu ubožák. Z dalších příkladů jmenujme: *na tom pitomém konci* (str. 36), *Hitlerových uřvaných proslovů* (str. 37), *skřet*⁶⁶ (str. 60), *končetiny ubožáků* (str. 67), *tupec* (str. 76), *čecháčků* (str. 76), *udavačka* (str. 89), *fašouny* (str. 103), *jakous takous*⁶⁷ (str. 119), *blbec* (str. 129), *hadrů*⁶⁸ (str. 164)

Časté je užití vulgarismů – *ožralou hubou* (hanlivě lid. ústa, str. 12), *národ srabů* (str. 39), *prosral* (str. 76), *nadávají jim do sviní* (str. 78), *chlemtali jako psi* (str. 106), *prasata* (str. 254), *takhle svinsky* (str. 254), *zasraných kapitalistů* (str. 254), *nachlemtali* (str. 310), *fakanovi* (str. 311), *pochcípali* (str. 327), *nežrali* (str. 354), *prcku* (str. 356)

I přesto, že deminutiva jsou většinou spojena s pozitivními konotacemi, můžeme nalézt i zdvořiliny použité v ironickém či posměšném významu, tudíž tímto nabývají expresivní příznak spíše záporný: *aby si pojistil vyšší korýtko* (str. 40), *nepostradatelný úředníček* (str. 41), *Udělal z nich psy, z úředníků, dělníků, obchodníků, z těch ustrašených lidiček...* (str. 76), *chlapečci* (str. 102), *vojáčci* (str. 11), *doktůrek* (str. 163)

⁶⁶ Použito jako označení pro nenarozené dítě ještě v matčině lůně.

⁶⁷ Dle SSJČ definováno jako výraz hanlivý, hodný opovržení, lecjaký, ledajaký.

⁶⁸ Pejor. šaty, oblečení

7. 6. 1. 2. 2 Pásmo postav

Stejně jako v pásmu vypravěče, i zde se objevují výrazy pejorativní a vulgarismy: *chcípnout* (str. 91, 109), *ještě že se uchlastal* (str. 118), *nebýt téhle zasrané doby* (str. 130), *vědí hovno* (str. 139, 178), *žrát* (str. 142, 149), *průser* (str. 146), *hubeňour* (str. 156), *nasraný* (str. 171), *co to tu melete* (str. 178), *ochlasta* (str. 181), *chlastají* (str. 196), *hcípla* (str. 237), *chlastali jak zvířata* (str. 366), *posral se* (str. 367), *sračky* (str. 367), *péro*⁶⁹ (str. 367)

Z výrazů hrubých je časté hanlivé pojmenování osob či nadávky: *Jsi pitomá?* (str. 91), *kurvy* (str. 149), *náno hloupá* (str. 142), *svině* (str. 173), *hajzlové* (str. 196), *lotři* (str. 196), *všiváci* (str. 196), *vrazi* (str. 196), *kurvy ruské* (str. 196), *kachna pitomá* (str. 202), *darmojedky* (str. 206), *svině nacistická* (str. 308), *couro* (str. 308), *zrůdy německé* (str. 310), *babko šílená* (str. 388)

Na str. 160 nacházíme výraz *famílie*, jenž bychom mohli řadit pod slova cizího původu (výraz je z latiny). Slovo je však užito v hanlivém významu, proto je v tomto případě vnímáno jako slovo s expresivním příznakem záporným.

V textu narážíme na pejorativní pojmenování příslušníků tehdejších skupin/národností: *gestapák* (str. 161), *hitlerovec* (str. 171), *esenbák* (str. 262), *dojčák* (str. 270), *stalinovec*⁷⁰ (str. 286)

V pásmu vedlejších postav se také vyskytují zdobněliny použité v negativním významu, a to i v oslovení: *chlapče* (str. 41), *republičky* (str. 172), *tatíček* (str. 275)

Na str. 58 v tomtéž pásmu je nápadně pejorativní imperativ: *vypadni dolů* (str. 58)

Z argotické slovní zásoby pochází slovo *prachy* (str. 144)

Barbora

I v Barbořině pásmu nacházíme slova s hanlivým příznakem. Jsou to slova: *krávvovina* (str. 258, 329), *Hitlerův parchant* (str. 259), *krávvě natupírované* (str. 301), *nacistické svině* (str. 328), *sračkou* (str. 330), *nasraných* (str. 331), *parchant* (str. 371), *mrcha* (str. 406)

⁶⁹ Mužské přirození

⁷⁰ Hitlerovec i stalinovec je označení pro stoupence Hitlera/Stalina a nemusí být vnímáno pejorativně. V textu jsou výrazy však užity v posměšném významu.

7. 6. 1. 3 Shrnutí

Jak můžeme vyčíst z textu výše, slova s expresivním příznakem záporným počtem jednoznačně převyšují slova s expresivním příznakem kladným. Ze slov s kladným expresivním příznakem se vyskytují zejména deminutiva, a to především z toho důvodu, že v díle hrají důležitou roli malé děti. Dále můžeme vidět také hypokoristika.

Zajímavým jevem je, že zdobněliny v díle nesou i příznak záporný či pejorativní, jelikož jsou často používána v posměšném významu. Kromě výsměšných deminutiv jsou častými slovy s expresivním příznakem záporným slova pejorativní a vulgární. Vulgarismy jsou v tomto případě z velké míry odvozeny od infinitivu *srát* (*srabů, prosral, zasraných, zasrané, průser, nasraný, posral se, sračky...*) nebo mají souvislost s požíváním alkoholu či jídla (*uchlastal, žrát, ochlasta, chlastají jak zvířata...*). Neméně časté jsou také nadávky, které se vyskytují především v pásmu postav.

7. 6. 2 Dialektismy

Na brněnském území, jak již bylo zmíněno výše, se vymezil specifický argot označovaný jako hantec, jehož prvky jsou v analyzovaném díle také zastoupeny. Slova brněnské mluvy ve většině případů pocházejí ze tří zdrojů, a to z hanáckého nářečí, dále z němčiny, která byla užívána „řádnými“ brněnskými Němci a z historického středoevropského argotu, převážně vídeňského.⁷¹

7. 6. 2. 1 Pásmo vypravěče

Hojně se objevuje nářeční podoba slova *dítě – děcko* (str. 11), která je typická pro značnou část Moravy, nověji však proniká i do Čech, zejména pak do jejich severovýchodní části.⁷²

Nalézáme nářeční podobu výrazu *pažitka – krajíc se šnytlinkem* (str. 22)

⁷¹ HUGO, J. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2009, str. 12

⁷² HLAVSOVÁ, J. Dítě, děti, dětský. In: Naše řeč [online]. 1979. [cit. 2021-06-03]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=6163>

7. 6. 2. 2 Pásmo postav

V pásmu postav se objevuje nářeční moravská podoba slovesa *překážet* – *zavazíš, zavazíme* (str. 58, 92), dále nářeční podoba zájmena všichni, všechny – *všickni* (str. 149), *všecky* (str. 261); předložková podoba *kvůlivá* (str. 215), substantiva *děvčica* (str. 217), ve vokativu *děvčičko* (str. 260), nářeční spojka *aj* (str. 261)

V Gertině pásmu se nalézá výraz z brněnského hantecu *elektrika* – označení pro tramvaj, stejně tak pochází z brněnského hantecu jiný výraz pro tramvaj, a to *šalina* (str. 373), jež je užitá v pásmu Barbořině. V tomtéž pásmu nacházíme i další výrazy z brněnského hantecu jako *pajt*⁷³ (str. 373), *zoncna*⁷⁴ (str. 373), *prigl*⁷⁵ (str. 373), *mózovat*⁷⁶ (str. 373), *krchov*⁷⁷ (str. 373)

7. 6. 2. 3 Shrnutí

I když by se vzhledem k zasazení příběhu do poválečné doby v Brně a okolních moravských vesnic dalo předpokládat, že text hojně sestává z dialektismů, není tomu tak. Nářeční slova nacházíme pomálu, a to především v pásmu postav. Nacházíme zde např. lexika užívaná v brněnském hantecu.

7. 6. 3 Slovní zásoba z cizích jazyků

7. 6. 3. 1 Německý jazyk

V německém jazyce nacházíme tyto výrazy:

– Slova a slovní spojení: *Sehr gut* (str. 17), *Gruß Gott* (str. 21), *Deutschland, Deutschland über alles* (str. 21), *Weltanschauung* (str. 21), *Paraden* (str. 25), *Heil Hitler!* (str. 31), *Kameraden* (str. 35), *Fürerin* (str. 42)

– Oikonyma, aoikonyma, názvy spolků: *Jakobskirche* (str. 18), *od Künstlerhausu* (str. 18), *Pressburger Straße* (str. 18, 22), *Konrad Kinkel – Trafik* (str. 20), *Ponawkagasse* (str. 22), *Bund Deutscher Mädels* (str. 24), *Neues Rathaus* (str. 30), *Bergen* (str. 117)

⁷³ Kradené ovoce

⁷⁴ Slunce

⁷⁵ Brněnská vodní nádrž

⁷⁶ Hledat

⁷⁷ Hřbitov

– Větné konstrukce: *Die Zeit wird knapp* (str. 22), *Das was sicher ein Jude...sicher.* (str. 47), *Ist dort jemand?* (str. 122)

7. 6. 3. 2 Ruský jazyk

V ruském jazyce nacházíme tyto výrazy:

– Celé větné konstrukce: *Moskva govorit, govorit Moskva! Prikaz věrchovnogo glavnokomandujuščego.* (str. 71), *Ty voňaješ, sviňa!* (str. 94), *Kak eta maľenkaja děvočka?* (str. 193), *Něť, moja smert, moja smert.* (str. 300)

7. 6. 3. 3 Slova přejatá

Výjimkami nejsou ani slova adaptovaná z cizích jazyků, a to především z němčiny: *hecovat*⁷⁸ (str. 43), *keťaska*⁷⁹ (str. 60), *ksicht* (str. 129), *cimra* (str. 133), *recht* (str. 149, 202), *ksindl* (str. 328), *šlempa* (str. 335); z francouzštiny: *túrování* (str. 99); z latiny: *komplex* (str. 100), *explodují* (str. 100), *vyexpedoval* (str. 130), *extra* (str. 374); z řečtiny: *extatický* (str. 105)

7. 6. 3. 4 Shrnutí

Jak již bylo řečeno, děj knihy se odehrává v poválečném Brně. Není tedy překvapením, že některé z postav hovoří německým či ruským jazykem (německý jazyk jednoznačně převažuje). V textu se nachází německy/rusky jak samostatná slova, tak i celé věty, které nebývají přeloženy a dodávají textu autentičnost. Mají poměrně stejné zastoupení jak v pásmu vypravěče, tak v pásmu postav. Význam těchto cizojazyčných výrazů si mohou čtenáři neznalí těchto jazyků domyslet z kontextu. V textu nalézáme i slova přejatá. Opět převažují slova adaptovaná z německého jazyka, ale můžeme vidět i slova z francouzštiny, latiny a řečtiny.

⁷⁸ Z něm. *hetzen* – popuzovat, poštvávat

⁷⁹ Z něm. *Kettenhändler* – řetězový obchodník

7. 6. 4 Slova stylově příznaková

7. 6. 4. 1 Pásmo vypravěče

Z hlediska stylové příznakovosti je typické užívání slov hovorových: *o přestávkách čmára* (str. 26), *ještě to neprokoukla* (str. 36), *nákladáku* (str. 71), *mičudu* (str. 103), *bratříčkování* (str. 172), *v modrákách* (str. 231)

Objevují se slova nespisovná, obecně česká: *Brňák* (str. 38), *Videňák* (str. 38), *komu otec vyfouknul kýžený byt* (str. 41), *kolem nich se srocovali lidé* (str. 58), *se hned první noc ztřískali*⁸⁰ (str. 103), *ztrhaných ženských* (str. 117), *chňapl* (str. 124), *Rusákama* (str. 130), *Západák* (str. 247), *úrazovka* (str. 386)

7. 6. 4. 2 Pásmo postav

Slova hovorová a obecně česká jsou typická i pro pásmo postav. Z výrazů hovorových jmenujme – *to bude tak fajn* (str. 25), *šušká se* (str. 109), citoslovce *fuč* (str. 149), *omrknout* (str. 156)

Mezi slova obecně česká, nespisovná bychom z analyzovaného textu řadili – *dobelhalí* (str. 149), *vykurují* (str. 149), *nespunktovali* (str. 218), *fárat* (str. 262), *Rakušáci* (str. 332), *remcali* (str. 347)

Barbora

V Barbořině pásmu také nacházíme z hlediska stylové příznakovosti slova hovorová a obecně česká jako např. *kecal* (str. 258), *zašantročila* (str. 301), *výučňák* (str. 368), *docela fest* (str. 369), *chuděra* (str. 369), *vykadila* (str. 370), *žuchla* (str. 371), *Brňáci* (str. 372)

⁸⁰ Ztřískat se ve smyslu opít se.

7. 6. 4. 1 Shrnutí

Ze slov stylově příznakových nacházíme slova hovorová, jež jsou mluvenou formou spisovné češtiny a slova obecně česká, nespisovná. Obě skupiny slov se vyskytují jak v pásmu vypravěče, tak i v pásmu postav. Hranice mezi slovy hovorovými a slovy obecně českými může být velmi tenká. Pro rozlišení této nejasné linie nám posloužily především slovníky SSJČ a PSJČ.

7. 6. 5 Slova dobově příznaková

V textu se dále uplatňují slova dobově příznaková. Mezi tyto výrazy řadíme archaismy, historismy a neologismy. Stejně jako mezi slovy hovorovými a obecně českými, i hranice mezi archaismy a historismy nemusí být vždy příliš jasná. Ve stručnosti, archaismus označuje skutečnost stále existující, jejíž pojmenování však bylo nahrazeno novějším slovem. Archaismus v literatuře využíván především k navození atmosféry určitého historického období. Historismus je výraz pro věci, které již neexistují. V souvislosti s historismy můžeme mluvit např. o mírách a váhách, zbraních, oděvech atd. Spojujícím rysem pro archaismy a historismy je, že se v aktivní slovní zásobě příliš neužívají.

– Historismy: *dirndl*⁸¹ (str. 21), *rudoarmějců* (str. 30), *mužik* (str. 35), *ivánek*⁸² (str. 69)

– Archaismy: *oficír* (str. 31), *biograf* (str. 41, 78), *bicykl* (str. 49), *koloniálem* (str. 92), *almary* (str. 133), *Rakousy* (str. 207), *šňaps* (str. 251)

– Neologismy: pomocí sufixu *-ózní* je vytvořeno adjektivum *hysteriózní* (str. 37); složením slov *lež* a *talent* vzniká složenina *lžitalent* – *O slabošství, lenosti a lžitalentu...* (str. 39); spojením záporného zájmena *nic* a verbálních substantiv vznikají novotvary *nicnesmění* a *nicnechtění* (str. 391)

⁸¹ jedná se o německý ženský kroj, tedy oděv pocházející ze starší doby. Můžeme předpokládat, že toto slovo se v aktivní slovní zásobě příliš nepoužívá. Z těchto důvodů je řazeno do historismů.

⁸² Ruský dvojplášník

7. 6. 5. 1 Shrnutí

Slova dobově příznaková se vyskytují jen v pásmu vypravěče. Kromě archaismů a historismů jsou v textu k nalezení i slova nově utvořená, neologismy, a to buď připojením sufixu, nebo spojením slov (jedná se tedy o složeniny).

7. 6. 6 Frazeologismy

Frazém (či idiom⁸³) je „jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo).“⁸⁴ Frazémy jsou k nalezení v umělecké sféře, ale i v běžném hovor. V lidovém kontextu můžeme mluvit o rčení, úsloví, přísloví či pořekadlu. Vyznačují se svou expresivitou, metaforičností, anomálií či vícesložkovostí. Jsou neměnného charakteru, a to včetně slovosledu.

7. 6. 6. 1 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče se vyskytují frazémy slovesné i neslovesné. Jedná se o tyto frazémy:

- Frazémy vyjadřující časovou informaci: *čas od času* (str. 11), *krůček po krůčku*⁸⁵ (str. 37)
- Frazémy vyjadřující informovanost: *bůh ví kam* (str. 11), *došlo jí, odkud vítr vane* (str. 272)
- Frazémy vyjadřující míru: *až do morku kostí* (str. 26, 128), *točila se ostošest* (str. 45), *únik sotva o vlásek* (str. 48), *padala silná slova* (str. 78)
- Frazémy vyjadřující duševní či fyzický stav: *ani nehnul brvou* (str. 22), *Gertě to bylo jedno* (str. 30), *s chutí do práce* (str. 32), *dali jí do vínku tuhý kořínek* (str. 39), *neuronila jedinou slzu* (str. 41), *chtěla mít od všeho pokoj* (str. 48), *vojáci poslouchali na slovo* (str. 163), *měly slzy na krajíčku* (str. 208), *cedil krev* (str. 385)
- Frazémy označující určitý stav: *pod taktovkou teroru* (str. 33), *viselo to ve vzduchu* (str. 76), *restaurace zela prázdnotou* (str. 289)

⁸³ Frazémem se rozumí označení pro formální stránku výrazu, idiomem významová stránka téhož výrazu

⁸⁴ ČERMÁK, F. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum, 2007, str. 31

⁸⁵ Jde o odpověď na otázku: *Tak kdy se to vlastně začalo měnit?* Z tohoto důvodu je frazém nositelem časového údaje.

– Frazémy označující změnu stavu: *Brno si převlékalo kabát.* (str. 31), *misky vah se převážily* (str. 385)

– Frazémy s komponentem označujícím lidskou část těla: *měly oči jen pro Anne-Marii* (str. 26), *zrýt drškou⁸⁶ zem* (str. 34), *od srdce se smát* (str. 36), *nosil jí na rukou* (str. 37), *cedil skrze zaťaté zuby* (str. 41), *drát z kůže* (str. 49), *kroutili hlavami* (str. 57), *sevřel se jí žaludek* (str. 69), *měl toho už plné zuby* (str. 103), *zatnout zuby* (str. 162), *tím si ho omotala kolem prstu* (str. 163), *jen co noha nohu mine* (str. 182), *držela by jazyk za zuby* (str. 221), *nevěřila svým očím* (str. 271), *hlava na hlavě* (str. 337)

Zvláštním druhem frazémů je také přirovnání, které je založeno na explicitním vyjádření podobnosti. V textu byla nalezena tato klasická přirovnání: *Jako by ho polil studenou vodou* (str. 38), *břicho jako buben* (str. 62), *táhli jako krysy z potápějící se lodi* (str. 81), *jak prasata v žitě* (str. 172), *jako by se nechumelilo* (str. 310), *bourala se jak stavba z karet* (str. 341), *česká jak poleno* (str. 389)

Vedle obvyklých přirovnání dílo obsahuje i přirovnání s největší pravděpodobností autorkou nově utvořená. Jsou to přirovnání: *jako vzduch z pouťového balónku* (str. 39), *vyhřezl z tmavé díry úst jak hadí hlava* (str. 53), *rozlezlý jako pavouk s osmi nohama* (str. 73), *ruce nad hlavami lidí vypadaly jak ježčí bodliny* (str. 79), *zbyla prázdná jak puklý ořech* (str. 94). Jelikož se nejedná o ustálená slovní spojení běžně používaná ve slovní zásobě českého jazyka, dovoluji si tvrdit, že se tím pádem nejedná o frazémy v pravém slova smyslu, ale jde především o autorčin další specifický prostředek poetizace díla. Jak můžeme vidět, autorka volí převážně přirovnání inspirovaná zvířecí podobou.

Druhá část knihy nese název – *Když se kácí les, lítají třísky*. Je to frazém větný, ustálený výrok obsahující mravní ponaučení, tedy přísloví. Příklad přísloví nacházíme i na str. 336 – *Člověk míní a časy mění*.

7. 6. 6. 2 Pásmo postav

I v pásmu postav nacházíme frazémy větné i nevětné, jsou to frazémy:

– Vyjadřující časovou informaci: *než tu vysedíme d'olík* (str. 155)

⁸⁶ Nejedná se o překlep, slovo držka je v textu zapsáno se š

– Frazémy s komponentem označujícím lidskou část těla: *ať ty svině vidí, zač je toho loket* (str. 173), *důkazní řízení je pak celkově na dlouhý lokte* (str. 184), *hlava nehlava* (str. 185), *viděla na vlastní oči* (str. 302), *s holým zadkem* (str. 334)

– Frazémy vyjadřující charakteristické vlastnosti nebo vzhled: *O kterou si každý může opřít kolo* (str. 141), *taková nebo maková* (str. 142), *vyčnívat jak černý petr* (str. 142), *Jechovi narostl hřebínek* (str. 266)

– Frazémy vyjadřující přesvědčení: *na to vem jed* (str. 152)

– Přirovnání: *Kouká na ni jak na svatý obrázek* (str. 186)

– Přísloví – *Když se kácí les, lítají třísky*⁸⁷ (str. 199) *Die Zeit wird knapp* (str. 22)

Barbora

V Barbořině pásmu se objevují tyto frazémy:

– Frazémy s komponentem označujícím lidskou část těla: *hlava naší rodiny* (str. 257), *hned toho měl Jech plnou hubu* (str. 263), *nechtěli strkat nos* (str. 378), *Spadla brada* (str. 407)

– Frazémy vyjadřující duševní či fyzický stav: *je mi z toho úzko* (str. 263), *znovu jí vlil krev do žil* (str. 358), *to ji rozžhavilo úplně doběla* (str. 372), *neměla ani páru* (str. 374), *málem jí kleplo* (str. 378), *nehnula ani brvou* (str. 409)

– Frazémy vyjadřující časovou informaci: *šlo ráz na ráz* (str. 380)

– Frazémy vyjadřující určitý stav: *nebude to žádný med* (str. 261), *praskal ve švech* (str. 328), *byly už v té zimě pod drnem* (str. 332)

– Frazémy vyjadřující charakteristické vlastnosti nebo vzhled: *Takoví nebo makoví* (str. 378)

– Přirovnání: *bolelo to jak čert* (str. 259)

– Na str. 407 nacházíme větu *Věřím, že máma by z takové kozy, která zůstala celá a vlk měl být nažraný, fakt umřela.* (str. 407). Jedná se o modifikaci frazému dělat něco tak, *aby vlk se nažral a koza zůstala celá.* Spíše než k přísloví, se v tomto případě přikláním k možnosti, že se jedná o rčení. Rčení oživuje jazykový projev, je výtvozem lidské fantazie, které reaguje na skutečnosti každodenního života. Zásadním rozdílem mezi rčením a příslovím je, že smyslem rčení není mravní ponaučení či varování, jako tomu je v případě přísloví.

V Gertině pásmu nenacházíme žádné frazémy.

⁸⁷ Název druhé části se objevuje i v jedné z promluv vedlejší postavy

7. 6. 6. 3 Shrnutí

V pásmu vypravěče nacházíme větší množství frazémů než v pásmu postav. V obou pásmech nacházíme jak frazémy slovesné, tak i neslovesné. Všeobecně v textu převažují frazémy s komponentem označujícím část těla. Časté jsou také frazémy, které vyjadřují duševní či fyzický stav, zbytek frazémů se objevuje přibližně stejnou měrou. Specifickým typem frazémů je přirovnání, jež se také vyskytuje jak v pásmu vypravěče (zde můžeme vidět i autorčina vlastní přirovnání) i v pásmu postav. Sporadicky můžeme vidět přísloví (jedno přísloví v němčině) a rčení.

8 ŽÍTKOVSKÉ BOHYNĚ

Děj *Žítkovských bohyní* je zasazen na Slovácko, konkrétně do jeho podoblasti – Moravských Kopic. Zde, v kopcích Bílých Karpat, odpradávná žily ženy se zvláštními schopnostmi, mezi nimiž vynikala zejména schopnost léčit pomocí různých bylin, mastí, či zaříkávání. Říkalo se jim tzv. bohyně. Byly obdařeny velmi silnou intuicí, dokázaly pomoci od různých neduhů a snad i byly schopny předpovídat budoucnost. Tyto své dovednosti si předávaly z generace na generaci, přecházely vždy z dcery na dceru. Bohyně nebyly pro své schopnosti pouze opěvovány, ale kvůli mystičnosti oplývající jejich řemeslo se v průběhu staletí nevyhnuly pronásledování plynoucího zejména z neznalosti a strachu. Osudy bohyní se snaží vypátrat hlavní postava příběhu – Dora Idesová, jež sama patří k posledním z rodu žítkovských bohyní a jež žije na Žitkově se svou tetou Surmenou, starou a zkušenou bohyní, a bratrem Jakubem, který je tělesně i mentálně postižený. Dora se rozhodla navázat na svou diplomovou práci a sepsat rozsáhlou vědeckou studii právě o bohyních ze Žitkově. Z tohoto důvodu jsou součástí textu smyšlené výňatky z diplomové práce, hlavně ale staré archivní záznamy nacistů a komunistů, kteří se zabývali sledováním bohyní. Ve dvou případech nalézáme i výstřižky z novin. Co se týče časového hlediska, text zaznamenává velkou část Dořina života, od dětství probíhajícího za socialismu, až po pozdní dospělost někdy (konkrétní čas není přesně určen) po pádu komunismu.

Tučková tedy stejně jako v případě románu *Vyhnání Gerty Schnirch* staví příběh na reálných základech. Příběh je tvořen skutečnými příběhy žítkovských bohyní, čerpá z historických pramenů, vyprávění pamětníků. V některých případech jsou použita i pravá jména. Jak autorka sama uvádí, ne vždy se však vypravování shoduje s realitou a opět je užíváno i vyfabulovaných příběhů a jmen.

8. 1 Horizontální členění

Tradičně je horizontální členění utvářeno titulem, který je poměrně jasný a stručný – *Žítkovské bohyně*. Stejně jako v případě románu *Vyhnání Gerty Schnirch*, i zde text začíná prologem. Po něm následuje pět částí, z nichž každá část je označena římskou číslicí a rozdělena na několik dalších podkapitol nesoucích svůj vlastní název. Závěr knihy sestává z epilogu a stránky a půl dlouhé poznámky autorky. Tato poznámka autorky slouží k objasnění původu knihy, článků, dokumentů a citací, jež jsou součástí textu. Obsahuje také různá poděkování, jako například pamětníkům, pracovníkům muzeí, archivů atd. Výrazným rysem je prokládání textu fiktivními dokumenty (úryvky diplomové práce, archivní dokumenty, korespondence...). Žánr těchto

dokumentů věrně kopíruje grafické řešení i stylistické prostředky. Veškerý text je členěn na odstavce. Kniha je zakončena obsahem.

8. 2 Vertikální členění

V analyzovaném díle dochází klasicky ke kombinaci pásma vypravěče s pásmem postav. V pásmu vypravěče je převážně užito préteritum, v pásmu postav, v promluvách, dochází ke kombinaci různých časů. Pásmo postav tvoří přímá řeč, která (taktéž jako v předchozím díle) je naznačena odrážkami nacházejícími se na začátku promluv. Vyskytuje se také nevlastní přímá řeč:

– *O mrtvých jen dobré, řekla na to rychle Baglárka a Baglár se uchecht.*⁸⁸

Rozdíly mezi pásmem vypravěče a pásmem postav ruší používání nevlastní přímé řeči:

– *Kde vzal tak kvalitní ponožky, když neměl nic? napadlo ji.*⁸⁹

Celé vypravování je v er-formě. Změna nastává až v epilogu, kde se er-forma mění na ich-formu. Do děje vstupuje sama autorka, která po několika letech přichází na Kopanice za účelem sběru informací pro svou knihu a rozmlouvá s pamětníci, poslední z bohyní – Alžbětou Baglárovou. I když tato situace mohla reálně nastat (Alžběta Baglárová byla opravdu poslední z bohyní), není její pravdivost z textu jasná.

8. 3 Hláskosloví a zvuková rovina

Jak již bylo zmíněno výše, děj se odehrává na Moravských Kopanicích, které jsou podoblastí Slovácka. Toto území spadá pod nářeční skupinu východomoravskou (moravskoslovenskou), konkrétně pak pod kopaničářská nářečí (místní užívají název *kopanická řeč*). „Názvem kopaničářská nářečí se označuje mluva úzkého pruhu asi dvaceti obcí a osad při moravsko-slovenské hranici sv. a vých. od Strážnice (od St. Hrozenkova k jz. za Velkou), zčásti roztroušených jako samoty po mýtinách (kopanicích) na západních svazích jižního úseku Bílých Karpat.“⁹⁰

⁸⁸ TUČKOVÁ, K. *Žitkovské bohyně*. Brno: Host, 2013, str. 245

⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 281

8. 3. 1 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče nacházíme tyto hláskoslovné změny:

V kopaničářských nářečích je přítomna hláska *dz*: *andzjelovala* (str. 17)

Krácení dlouhé samohlásky: *kravám* (str. 47)

Změnou (úžením) *é* na *í* vznikla nářeční podoba příslovce lépe – *líp* (str. 220); úžení nalézáme i u substantiva polévka – *polívka* (str. 221)

8. 3. 2 Pásmo postav

Surmena

Z důvodu dosažení stylizace mluvenosti dochází k prodloužení krátkých samohlásek nebo jejich zmnóžení (iterace): *Vééén* (str. 9); hláska je prodloužena i z důvodu nářeční diferenciace: ukazovací zájmeno rodu ženského *tá* (str. 114)

Nalézáme také naopak krácení dlouhé samohlásky: *vrany* (str. 61), *vami* (str. 61), *zaklínám* (str. 114), *skaly* (str. 203)

I v Surmenině pásmu nacházíme hlásku *dz*: *andzjela* (str. 10)

Je zaznamenána změna *ě* na *ja*: *pjat* (str. 114)

U slovesa nedoběhnout ve 3. os., č. jedn, času bud., způsobu oznam. absentuje *ě*, namísto něhož je ponecháno *e*: *nedobehne* (str. 114)

Z hlediska dialektologického nedošlo k diftongizaci *ú* na *ou*: *šestú* (str. 114), *tebú* (str. 114), *odsúzenec* (str. 114), *kúřiti* (str. 114), *nevstúpí* (str. 114), *hodinú* (str. 114), *rodinú* (str. 114), *sestrú* (str. 114), *odsúzenica* (str. 114), *všemohúcí* (str. 203), *búřlivá* (str. 203), *súdný* (str. 203)

Dále nacházíme nezměněné *aj* na *ej*: *najvzácnější* (str. 114), *najmilejša* (str. 114), *najmilejší* (str. 203)

U slovesa jíst dochází ke změně samohlásky *í* na *e*: *jesti* (str. 114)

Dlouhé *é* se u ukazovacího zájmena rodu ženského, 3. p., č. jedn. mění na *éj*: *k téjto* (str. 114)

U substantiva bratr je v 1. pádě, č. jedn. vypuštěna koncovka *-r*: *brat* (str. 114)

Typickým rysem pro kopaničářská nářečí je absence hlásky *ř*. Tento jev nacházíme na str. 114 u slova před: *pred*

Do koncovky přičestí minulého (l-ového) je vložena hláska *o*: *nemohol* (str. 114)

Jakoubek

Jakoubek je mladším bratrem hlavní postavy Dory Idesové. Již od útlého věku se u něj projevovalo silné mentální i fyzické zaostání, později mu byl diagnostikován Apertův syndrom. Tento fakt se projevuje i v Jakoubkových promluvách.

Dochází k častému vynechání hlásek, které je naznačeno spojovníkem: *Ko-eč-ně* (str. 138), *Do-a* (str. 138), *He-e* (str. 200)

Dále v pásmu Jakoubka nacházíme citoslovce: *Hůůů* (str. 200)

Vedlejší postavy

Setkáváme se s obecně českým rysem – úžením *é* na *í*: *mlíko* (str. 78, 228), *zahlídla* (str. 174), *oblíct* (str. 402)

Je přítomná nářeční hláska *dz*: *vodzičky* (str. 235)

Dochází ke zjednodušení souhláskové skupiny: *ščasné* (str. 235), u tohoto adjektiva si dále můžeme povšimnout toho, že je zachována se skupina *šč* tam, kde v českých nářečích došlo k disimilaci (změna *šč* na *št*); tento jev nacházíme i u substantiva *šťastí* (str. 235)

Je zjednodušena i hlásková skupina u substantiva *jablko*: *jabko* (str. 443), nebo u slovesa *přijde*: *pride* (str. 235)

Dále je zachováno nepřehlasované *a* na místě, kde došlo v českých nářečích k přehlásce na *e*: zvrtné zájmeno *sa* (str. 235, 238)

Nastává změna *t* na *ť* u substantiva v 1. pádě, rodu ženského, vzor kost: *masť* (str. 79)

Zachování starého *ú* namísto *ou*: *Divokú* (str. 84)

Diftongizace *ú* na *ou*: *ouplnosti* (str. 85), *ourok* (str. 324)

Vyskytuje se krácení dlouhé samohlásky: *tatou* (str. 240)

Naopak nacházíme prodloužení krátké samohlásky: *dvěře* (str. 190)

Jako rys mluvenosti se vyskytuje změna kvantity hlásek – prodloužení samohlásky nebo jejich zmnožení (iterace): *Nooo* (str. 213), *jó* (str. 214, 390), *ále* (str. 214, 354)

Jako v Surmenině pásmu, i v pásmu vedlejších postav absentuje *ě*: *veci* (str. 235), stejně tak *ř*: *rekni mi* (str. 235), *prispeje* (str. 235), *preblahoslavená* (str. 235), *príde* (str. 235)

Dlouhé *é* se u ukazovacího zájmena rodu ženského, 3. p., č. jedn. mění na *ěj*: *tějto* (str. 238)

Na str. 248 nacházíme nezměněné *aj* na *ej*: *najmilejší*, *dočkaj*

U příčestí minulého (I-ového) je vynecháno koncové *-l*: *nemoh* (str. 85)

V Dořině pásmu nenacházíme žádné hláskoslovné změny.

8. 3. 3 Shrnutí

S přihlédnutím k rozsahu knihy můžeme konstatovat, že v hláskoslovné rovině se nevyskytuje mnoho hláskových změn. Ty změny, které se v textu vyskytují, převážně odpovídají východomoravskému dialektu, popřípadě jeho podskupině – kopaničářskému nářečí. Jedná se o přítomnost hlásky *dz* (*vodzičky, andzjelovat*), a to jak v pásmu vypravěče, tak i pásmu postav. V pásmu postav se vyskytují další hláskoslovné změny specifické pro východomoravské nářečí. Nejčastější je neprovedení diftongizace *ú* v *ou*, tím pádem je ve slovech zachováno staré *ú* (*nevstújí, kúřiti...*). V některých případech se nevyskytuje hláska *ř* (*pred, rekni mi*), stejně tak *ě* (*veci, nedobehne*). Dále nacházíme změnu *ě* na *ja* (*pjat*), *é* na *ej* (*téjto*), *šť* na *šč* (*ščastí*) a nezměněné *aj* na *ej* (*najmilejší...*). Z obecnějších hláskových změn jmenujme – krácení dlouhé samohlásky (*vrany, vami*), prodloužení krátké samohlásky (*dvéře*), úžení *é* v *í* (*mlíko, polívka*), zmnožení hlásek (*vééén, nooo*) či zjednodušení souhláskové skupiny (*jabko, sčasné*).

Specifické hláskové změny nalezneme v pásmu Jakoubka plynoucí z jeho fyzického a mentálního postižení. Z důvodu vady řeči dochází k vypuštění hlásek (*ko-eč-ně, Do-a*). V Dořině pásmu nenacházíme žádné hláskoslovné změny.

8. 4 Tvarosloví

8. 4. 1 Pásmo vypravěče

V 7. pádě, č. mn. se běžně vyskytuje spisovná koncovka *-mi*: *bohatými hlavicemi* (str. 7), *těmi vlasy zavínutými v šátku* (str. 22) atd.

V témže pádě a čísle se ale objevuje i obecně česká koncovka *-ma*: *prackama* (str. 121), *s partyzánama* (str. 223)

U způsobového slovesa *mocht/moci* nalézáme méně častou variantu *mocht* (str. 69), totožně je tomu tak ve slovech odvozených od tohoto slovesa: *pomocht* (str. 79, 85)

Na str. 157 nacházíme tvary přechodníku přítomného, rodu muž., č. jedn.: *počínaje, konče*

Na str. 354 se vyskytuje spojka podřadicí *-li*: *bylo-li*

8. 4. 2 Pásmo postav

Surmena

Osobní zájmeno *ty* má ve 4. pádě tvar *ťa* (str. 114)

U rodových zájmen často dochází místo skloňování zájmennému specifickému ke skloňování podle tvrdých přídavných jmen: *za tebú* (str. 114), *s ňou* (str. 114, 235)

Sponové sloveso *být* má ve 3. os., č. jedn., čas. min., zp. oznam., rod ženský tvar *bola* (str. 114); dále nacházíme slovesný tvar *nebola* (str. 114), v rodu středním poté tvar *nebolo* (str. 114), *bolo* (str. 235)

V Surmenině pásmu dochází k užívání archaické infinitivní koncovky *-ti* namísto neutrální koncovky *-t*: *aby on nemohol ani jesti, ani píti, ani spáti, ani tabáku kúřiti, ani veselým býti* (str. 114)

Hypokoristikum *Hanička* má ve 3. p., č. jedn. koncovku *-ke*: *Haničke* (str. 114)

Infinitiv *běžet se* nachází v nářeční podobě *běžati* (str. 114)

V 7. pádě, č. jedn., rodu muž. živ. se objevuje koncovka *-om*: *bratom* (str. 114), *otcom* (str. 114), *Bohom* (str. 235)

Sponové sloveso *být* má v 1. os., č. jedn. ve významu existovat tvar *sú*: *plná sú nebesa* (str. 203)

Vedlejší postavy

Je užito archaického tvaru 3. osoby, čísla jedn., způs. rozkaz. slovesa *být*: *budiž* (str. 32); na str. 33 nacházíme taktéž zastaralý tvar – jedná se o tvar vztažného zájmena *který*: *kterýžto*

U třetí osoby jednotného čísla oznamovacího způsobu času přítomného slovesa *být* se objevuje zastaralý tvar *jest* (str. 36, 38, 84, 86)

Na str. 33 se nachází jmenný (krátký) tvar adjektiva *účastný* v 1. p., rodu žen.: *účastna*

Dalším jevem je užití spojky podřadicí *-li*: *bude-li* (str. 40), *nemůže-li* (str. 60), *lze-li* (str. 189), *můžeš-li* (str. 251), *jsou-li* (str. 306)

U podstatného jména p. 2., rod žen., č. jedn. (skloň. adjektivní složené tvrdé, vzor *mladá*) dochází ke změně koncovky *-é* na *-ý*: *Adamcový* (str. 78), *Fucimanový* (str. 79)

Adjektivum *starý* ve 2. p., č. jedn., rodu muž. živ. má změněnou koncovku *-ého* na *-ýho*: *starýho* (str. 79)

Vyskytuje se tvar přechodníku přítomného rodu ženského: *konajíc* (str. 84), *řkouc* (str. 86); dále nacházíme přechodník přítomný čísla množného: *prostupující* (str. 85)

Namísto neutrální infinitivní koncovky *-t* se objevuje archaická infinitivní koncovka *-ti*: *umřítí* (str. 85), *dořezati* (str. 85), *vážiti* (str. 85), *prominouti* (str. 85), *býti* (str. 86), *poznámenati* (str. 86)

Ve 2. os., č. jedn. je příslušný tvar slovesa *být* (*jsi*) nahrazeno pouhým *-s* připojovaným k přičestí minulému: *slízlas to* (str. 169), *věřilas jí to* (str. 174), *dokázalas to* (str. 205), *slyšelas* (str. 214), *mělas* (str. 233, 266); objevuje se ale i úplný tvar tohoto slovesa: *takže jsi jí to věřila* (str. 174), *tak jsi to dokázala* (str. 205)

Stejný jev nacházíme v případě užití spojky podřadicí ve spojení se slovesem v podmiňovacím způsobu: *abys věděla* (str. 183), *abys měla klid* (str. 212), *kdybys nebyla* (str. 348); dále při spojení se zájmenem osobním *ty – tys* (str. 205), nebo ve spojení s příslovcem *taky – takys* (str. 209)

Tvar ukazovacího zájmena *takový* se neshoduje s řídícím podstatným jménem rodu středního: *takové dvě děcka* (str. 176); dále dochází k neshodě mezi zájmenem záporným a řídícím substantivem: *žádné vnoučata* (str. 234)

Ve slovním spojení *najdeš pokoje* dochází k záměně akuzativu za archaický genitivní tvar substantiva (str. 240)

Na str. 219 je k nalezení klasická shoda podmětu s přísudkem, v následující větě ve stejném souvětí se ale už shoda nevyskytuje a je užito jiné koncovky: *Stojí tam, kde dopadla ta letadla, přesně v těch místech, kde se zavrtaly do země.* (str. 219)

Při oslovení druhé osoby se objevuje nominativní oslovování: *Dorka* namísto *Dorko* (str. 183), *holka* namísto *holko* (str. 183); nalézáme ale i oslovování vokativní: *Dorko* (str. 182)

Ve významu *být schopen* můžeme vidět méně obvyklý výraz *být s to: nebyl s to odolat* (str. 197), *nejsme s to určit* (str. 291)

V 7. pádě, č. mn. se vyskytuje nespisovná unifikovaná koncovka *-ma: s těma přeletama* (str. 218), *s Němcema* (str. 403), *se kterýma* (str. 403); v 7. pádě, č. jedn. se objevuje koncovka *-om: s Kristom Pánom* (str. 239), *tatom* (str. 251)

V Dořině ani Jakoubkově pásmu se nevyskytují žádné tvaroslovné změny.

8. 4. 3 Shrnutí

Pásmo vypravěče je převážně spisovné a bez tvaroslovných příznakových rysů. V tomto pásmu převažuje v 7. p., č. mn. spisovná koncovka *-mi*, objevují se ale dva případy, kdy je spisovnost narušena koncovkou *-ma* (*prackama, partyzánama*). Dále se vyskytuje přechodník přítomný (*počínaje, konče*) či spojka podřadicí *-li* (*bylo-li*). Tuto spojku podřadicí pak nacházíme i v pásmu postav, stejně tak nespisovnou koncovku *-ma* a přechodník přítomný. Pásmo postav je poněkud rozmanitější, u substantiva v 7. p., č. jedn., r. muž. je využíváno nářeční koncovky *-om* (*tatom, bratom*); v infinitivu je objevuje archaická koncovka *-ti* (*umřítí, spátí*). Z dalších jevů uveďme připojení *-s* k přičestí minulému namísto příslušného tvaru slovesa *být* (*jsi*) ke slovesu (*věřilas*), spojce (*abys*), zájmenu (*tys*) nebo příslovci (*takys*). Hojně se vyskytují nářeční tvary variant sloves a zájmen. V pásmu vedlejších postav je to archaický rozkazovací tvar, 3. os., č. jedn. slovesa *být* – *budiž* a archaický tvar slovesa *je* – *jest*, v Surmenině pásmu se jedná o infinitiv *běžati* a tvary *bolo, bola, nebolo, nebola*. Ze zájmen jmenujme tvary zájmen osobních – *ťa, za tebú, s ňou*. Nečetné jsou jevy jako neshoda podmětu s přísudkem nebo zájmena s řídícím substantivem, nominativní oslovování nebo nahrazení tvaru *být schopen* tvarem *být s to*. V Dořině ani Jakoubkově pásmu se nevyskytují žádné tvaroslovné jevy.

8. 5 Syntax

8. 5. 1 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče klasicky převažuje tradiční objektivní pořádek slov ve větě, zachovává se model SVO (podmět – přísudek – předmět), vyskytují se věty jednoduché i souvětí podřadné a souřadné. Z typu formálních vět převažují věty oznamovací.

V textu se objevují ale i věty se slovosledem subjektivním (tzv. inverze), přičemž na konec věty je kladeno sloveso: *Taky nemoci léčit uměla.* (str. 77); *Měla prý líce celé růžové a vlasy a nehty jí i v rakvi rostly.* (str. 116); *Měla tvář oteklou, že ani oko nebylo vidět.* (str. 176)

Vyskytují se věty zvolací: *Takový nesmysl!* (str. 70); *Jak může zdání klamat!* (str. 71); *Jak byla hloupá!* (str. 103)

K nalezení jsou otázky řečnické: *Ale kdo to mohl tušit?* (str. 103); *Ostatně, kolikrát v životě se jí stalo, že se ráno poté neprobudila zklamaná?* (str. 121)

Z důvodu zesílení účinku výpovědi dochází k opakování jednoho nebo více slov v rámci jednoho větného celku nebo naopak v po sobě jdoucích větách: ... *kolem ní, všude kolem ní, kaluž temné, zaschlé krve.* (str. 9); *Dořínýma rukama procházely další a další svodky.* (str. 46); *Ale co bude s ní? S ní?* (str. 68); *A Surmena? Surmena? Se Surmenou je konec, Surmena je vražednice, podvodnice, agent maloburžoazie, Surmena podrývá autoritu republiky, Surmena v očích společnosti propadla.* (str. 68); *Z doby, kdy se pomalu, pomalu pouštěla po stopách žitkovských bohyní.* (str. 70); *Ale to už bylo pozdě, to už si pro ni přišli.* (str. 78); *Nikdo, nikdo jí nechtěl podat podrobnější zprávu.* (str. 167); *Byla krásná, velice krásná.* (str. 177); *Schwannze byl rozčilený tak, že proti němu obrátil všechny svůj vztek a taky nůž, kterým ho v hysterickém záchvatu bodal a bodal a bodal.* (str. 423)

V pásmu vypravěče se objevuje elipsa: *Surmena se jich ujala, když jí bylo osm a Jakoubkovi čtyři.* (str. 22); *Deset minut po páté.* (str. 69); *Přede dveřmi badatelný stála ráno přesně v osm.* (str. 87); *Počítala, že Surmeně v těch dnech bylo sedmašedesát.* (str. 145); *To se stalo, když jí bylo jednadvacet.* (str. 152); *Zamkla svou pracovnu jen pár minut po dvanácté.* (str. 433)

Setkáváme se s odmlkou, tzv. aposiopésí: ... *jemuž bylo přiděleno krycí jméno VYKLADAČ... a tak dále.* (str. 41); *Deset vteřin, dvacet vteřin, třicet vteřin...* (str. 96)

Pro upřesnění toho, koho se pasáž textu zrovna týká, se užívá vsuvka: *Surmena jí, Doře, tehdy říkala, že si jí nemá všímat, dokud ta dívka sama nebude chtít.* (str. 47); *Ale to nebyla jediná věc, kterou se oni, Surmenovi, lišili od těch, co žili dole v Hrozenku.* (str. 54); *Docent Lindren, její školitel, se na ní dlouho mlčky díval.* (str. 73); *Ji, Doru, Surmena vždycky i s Jakoubkem zamykala*

v chalupě. (str. 113); V ní, v Doře, totiž nedřímá nic z toho, čím se proslavily ženy jejich rodu, ona, Dora, nezná zeliny, neumí léčit, nevidí budoucnost. (str. 117); Surmena zemřela, to se jednou stát muselo, a ona, Dora, o tom nepochybovala. (str. 152); Byla hnána touhou se s ní, Janigenou, co nejdřív setkat. (str. 348)

V pásmu vypravěče se také vyskytuje samostatný větný člen v postpozici: *Schopnosti, které nedokázala vysvětlit ani ona, přímý svědek.* (str. 73); *Jen on, pan Oštěpka.* (str. 179)

Objevují se věty jednočlenné neslovesné typu *Janigena nikde.* (str. 350)

8. 5. 2 Pásmo postav

Surmena

V Surmenině pásmu nalézáme věty rozkazovací: *Počkej, uhni.*⁹¹ (str. 7); *Takhle nemluv!* (str. 56)

Obvyklé jsou také věty zvolací: *A k tomu ji přivede práce!* (str. 48); *Tam, kde zabijí bílého hádka, ochránce domácnosti, se stane hrozné neštěstí!*

Vedle obvyklejších vět dvojčlenných se objevují i věty jednočlenné, a to jmenné: *Holomek* (str. 7) nebo ekvivalent: *Škoda.* (str. 177)

Jako podtyp procesu osamostatňování větných členů se vyskytuje samostatný větný člen v postpozici (parcelace): *Ten ať si mě nepřeje, ožrala.* (str. 8); *To není nic, toto.* (str. 9)

V rámci jednoho větného celku dochází k opakování slov nebo slovních spojení, a to na začátku po sobě jdoucích vět (tzv. anafora): *Ten ožrala, ten prevít, ten si to odskáče.* (str. 8)

K opakování slov/větných částí nedochází jen na začátku vět – významem tohoto opakování může být důraz, znásobení představy nebo simulace běžné mluvy: *Tak pojďte, pojďte.* (str. 20)

Na str. 176 v Surmenině pásmu nacházíme parazitní výraz *no* v kombinaci s odmlkou: *No...*

Aposiopese i parazitická slova se objevují i v dalších Surmeniných promluvách: *Myslíš někdy na to..., víš, jak se to říká... myslíš někdy v souvislosti s Irenou na Mahdalku?* (str. 178)

⁹¹ Absence vykřičníku evokuje fakt, že věta není realizována s přílišným citovým zaujetím.

Dora

Citový postoj mluvčí vyjadřují věty zvolací: *Vidím nohy! Tatínek je doma! Tak přece je doma!* (str. 7); *Ale předepíšou prášky a ty pomáhají!* (str. 56); *To nemyslíte vážně!* (str. 151)

Objevují se i věty tázací, a to jak doplňovací – *Co je s ní?* (str. 66), tak zjišťovací – *Teta Surmenová je ve vězení?* (str. 66)

V Dořině deníkovém zápisu se vyskytují i otázky řečnické: *Komu se mám vyhýbat, komu nemám věřit? Těm tady, nebo těm doma?* (str. 209)

Pomocí trojtečky je naznačována nedokončená nebo přerušená výpověď – aposiopese: *Baglárovci... to je naše kmotra, pak...* (str. 66); *Nechtěla bych kvůli tomu jezdit až do Brna, rozumíte...* (str. 163); *Já... hledala jsem Mahdalovi.* (str. 400)

Dochází k opakování slov využívaných především ke gradaci nebo k zesílení účinku věty: *Bylo to hrozné, hrozné!* (str. 209)

Jakoubek

V Jakoubkově pásmu nalézáme větu tázací, kde dochází k absenci přísudku: *Kde teta?* (str. 67). Tento stylistický jev přisuzujeme jeho neschopnosti správně komunikovat.

Vedlejší postavy

V pásmu vedlejších postav opět nacházíme věty zvolací: *Taková nešťastná náhoda!* (str. 15); *Voda pojme jen čistého!* (str. 79); *Že ho stud nefackuje!* (str. 188); věty tázací doplňovací: *Co vás trápí?* (str. 19); věty tázací zjišťovací: *Nejste po cestě unavený?* (str. 19)

Objevují se také řečnické otázky, jež jsou zpravidla ponechány bez odpovědi a slouží především k vyvolání emocí či probuzení zvědavosti: *Proč se to muselo stát zrovna vám?* (str. 15); *Co nám tu řvete? Nevíte, na jakém jste oddělení?* (str. 151)

Na str. 290 se vyskytuje tázací věta, která je tvořena podle německého způsobu tvorby vět – *Sú néni doma?* – jedná se o příznakový rys kopaničářského nářečí, jímž se mimo jiné vymyká z ostatních podskupin východomoravského nářečí.

Nacházíme samostatné větné členy v postpozici sloužící pro upřesnění: *Až tam nahoře, v lese* (str. 19); *To je hrůza, toto.* (str. 201)

Klasickým příkladem stylizace mluvenosti je užití aposiopese, přerušená výpověď, jež je v textu graficky naznačena třemi tečkami: *Já sice nevím, jak by to mohlo souviset s tím tvým výzkumem... Ale všimla jsem si, že je tam napsaná.* (str. 25); *A zítra... nechcete přijít na oběd?* (str. 208); *A nalitý byl... zas jak žok.* (str. 245); *No, eh, to asi ano...* (str. 264); *Ale nakonec, když už je Mahdalka mrtvá...* (str. 357)

Stejně jako v předchozích pásmech, i zde nacházíme užití elipsy: *Tak zase zítra ráno o páté, ano?* (str. 138); *Přijďte na dvanáctou.* (str. 208); *Řekněme do tří.* (str. 301); *Sedmnáct jí bylo, myslím.* (str. 360)

Dochází k narušení objektivního pořádku slov. Přívlástek shodný se objevuje až po řídicím podstatném jménu, nebo je sloveso kladeno na konec věty. Nacházíme i případy, kdy dochází ke kombinaci těchto dvou jevů: *Je pravda, že jsi lejný lidskými své krávy kouřila?* (str. 78); *Ten nehet jsi měla tak dlouhý, abys obal plodový propíchnout mohla?* (str. 81); *Ještě aby vám to kroupy pobily.* (str. 201); *Dobře se spolu měli.* (str. 227)

I v tomto pásmu se vyskytuje opakování slov/větných celků (buď v rámci jedné větné konstrukce, nebo i ve vícero větách) sloužící většinou ke zdůraznění či gradaci skutečnosti: *Ne a ne a ne.* (str. 79); *Ale to byla zlá historie, moc zlá.* (str. 224); *A to nebylo dobře, to nebylo dobře.* (str. 228)

Opakování slov/slovních spojení může mít za účinek vedle zdůraznění i emoční vyjádření postavy, citový příznak také nese věta – *Drž se, holka, drž se, budeš to potřebovat.* (str. 183); věty *To je dobře, to je dobře, že ses nevyučila.* (str. 215) a *Tak je to správně, tak je to správně.* (str. 240) kromě citového podtextu vyjadřují i jistou úlevu mluvčího

Objevuje se několikanásobný podmět: *A my, ty, já i maminka a tatínek, ho ponese me statečně.* (str. 136)

Z důvodu zachování autenticity mluveného projevu jsou používány parazitické výrazy: *no* (str. 174, 390), *prostě* (str. 174), *tedy* (str. 212), *to jo* (str. 212), *to víš* (str. 212, 220), *víte* (str. 213, 389, 390), *však víte* (str. 389), *nooo* (str. 213), *jó* (str. 214, 390), *ále* (str. 214), *hm* (str. 225), *eh* (str. 264), *eeh* (str. 402)

Jako zdůraznění řídicího podstatného jména slouží v textu demonstrativní přívlástek: *Ještě přibýly ty přelety.* (str. 218); *Tím myslím ty americké bombardéry.* (str. 218); *Netušily jsme, odkud to do ní prýští, ta zlá síla.* (str. 356)

8. 5. 3 Shrnutí

Syntaktické jevy jsou v pásmu vypravěče a pásmu postav vesměs stejné. Objektivní pořádek slov ve větě je příležitostně rozrušován slovosledem subjektivním. Nejčastěji dochází k situaci, kdy je sloveso situováno na konci věty. Dalším příkladem změny objektivního pořádku slov ve větě je umístění přívlastku shodného za člen řídící. V obou pásmech se vyskytují věty zvolací a otázky řečnické, pásmo postav kromě těchto dvou typů vět dále obsahuje věty rozkazovací. Dochází k opakování slov/větných částí nejen v rámci jedné věty, ale i v několika větách. Užití iterace nese více významů. Opakování může sloužit ke gradaci, zesílení významu, znásobení představy, slouží ale i k vyjádření emoce mluvčího, jako např. pocit úlevy, starosti, výtky atd. S dalším syntaktickým prostředkem, elipsou, se setkáváme v případě, kdy je řeč o věku či času. Z dalších více zastoupených syntaktických jevů v obou pásmech jmenujme odmlku mluvčího, aposiopesi a samostatný větný člen (v postpozici) a vsuvku. V pásmu postav se navíc vyskytují parazitická slova, která se objevují zejména v mluveném projevu, proto v textu dobře stylizují mluvenost. Jedním z rysů pásma postav je také demonstrativní přívlastek.

8. 6 Lexikum

8. 6. 1 Slova s expresivním příznakem

8. 6. 1. 2 Slova s expresivním příznakem kladným

8. 6. 1. 2. 1 Pásmo vypravěče

Ve spojitosti s malými dětmi se vyskytují deminutiva: *nosík* (str. 7), *cůpky* (str. 8), *hlavička* (str. 9, 136), *soplík* (str. 9), *ramínka* (str. 9), *holčička* (str. 18), *ručička* (str. 38), *peřinka* (str. 136), *síroteček* (str. 228), *tlustoučká* (str. 358), *blboučkový obličejík* (str. 405)

Objevují se ale i zdobněliny, které nesouvisí s dětskou tematikou: *lesík* (str. 20), *stezička* (str. 207), *lehoučký* (str. 371)

Jméno jedné z hlavních postav je samo o sobě nositelem kladného expresivního příznaku – domácího jména, hypokoristika. Jedná se o jméno *Jakoubek*, dále nacházíme slovo *Anča* (str. 78), *Jindra* (str. 384), hypokoristika zaznamenáváme i v případě substantiv vyjadřujících příbuzenské vztahy – *maminka* (str. 10), *tetka* (str. 17)

8. 6. 1. 2. 2 Pásmo postav

V pásmu postav opět nacházíme hypokoristika u vlastních jmen a u substantiv vyjadřujících příbuzenské vztahy – *tetička* (str. 16), *sestřička* (str. 137), *bratříček* (str. 137), *Dorka* (str. 182), *Josefínka* (str. 198), *Dorlička* (str. 208, 239), *Andulka* (str. 218), *tatínek* (str. 382), *Ludva* (str. 392)

I v pásmu postav se vyskytují deminutiva – *hádek* (str. 52), *podzimek* (str. 218)

8. 6. 1. 3 Slova s expresivním příznakem záporným

8. 6. 1. 3. 1 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče nacházíme slova s pejorativním, negativním významem. Na str. 27 jsou to slova: *práskač*, *donašeč*, *špeh*, *špicl*. Se záporným významem je užito slovo *snaživec* (str. 41), *pracky* (str. 121), *nebožák* (str. 122), *divous* (str. 174), *floutek* (str. 187), *hadry* (str. 190), ve spojení s adjektivem *divná* se objevuje substantivum *famílie*, stejně jako v předchozím

analyzovaném díle je užito se záporným příznakem (str. 214), *civět* (str. 333), *blábolit* (str. 333), *žvásty* (str. 333)

Vyskytují se pejorativní pojmenování tehdejších ideologických skupin/národů: *estébáci* (str. 213), *Němčouři* (str. 222), *židák* (str. 394, 422)

Nechybí ani vulgarismy a slova hanlivá: *hovna* (str. 79), *ožralec* (str. 176), *nalitý*⁹² (str. 176), *držet hubu* (str. 377), hanlivý, zároveň ale i knižní je výraz *tmář*⁹³ (str. 380), *svinstvo* (str. 446); z toho nadávky – *zrůdo* (str. 138), *husa* (str. 171), *hovada* (str. 171), *bláznivé baby* (str. 223), *póvl* (str. 313)

V posměšném významu je užito deminutivum *modlitbička* (str. 53), dále *synáček* (str. 55)

8. 6. 1. 3. 2 Pásmo postav

Ze slov s pejorativním významem se v pásmu postav vyskytuje výraz *holomek* (str. 7), definován PSJČ jako *darebák, ničema; mizera* (str. 44), *cpát*⁹⁴ (str. 56), *troska* (str. 145), *paroháč* (str. 425)

Mezi vulgarismy řadí PSJČ výraz *prevít* (str. 8). Za další slova s vulgárním nebo hanlivým podtextem můžeme považovat slova jako *ožrala* (str. 8), *huba* (str. 56, 227), augmentativum *bába* (str. 81, 228), *nádobíčko*⁹⁵ (str. 121), *přítáhnout*⁹⁶ (str. 218), *fotrové* (str. 226), substantivum s adjektivním skloňováním *stará* (str. 230), *nasral* (str. 246), *znervóznělé slepice, které ani neotevřou zobák*⁹⁷ (str. 335), *fakan* (str. 363), *stará cynická bába* (str. 369), *kreténe, kušuj, drž, tlamu* (str. 388), *chcánky* (str. 413), *posranej život* (str. 415); v pásmu postav taktéž nacházíme podtyp vulgárních slov, nadávky – *zmetek* (str. 136), *ty blbá krávo* (str. 122), *úchyl* (str. 170), *chlapice* (str. 180), *tepluše* (str. 180), *mrcha* (str. 267), *špinavá židovská verbež* (str. 315), *blbci* (str. 315), *příčmoudlý ksindl* (str. 315), *fuchtle* (str. 390, 425), *flundra* (str. 391), *šmejd* (str. 414)

⁹² Opilý

⁹³ Nepřítel pokroku, osvěty (SSJČ)

⁹⁴ Ve významu tlačit, vtlačovat

⁹⁵ Vulg. mužské pohlaví

⁹⁶ Hanl. přinést, přivést (SNČ)

⁹⁷ Slepice – hloupé ženy, zobák – hanl. ústa

8. 6. 1. 3 Shrnutí

Ze slov s expresivním příznakem nacházíme v textu výrazy s expresivním příznakem kladným i s expresivním příznakem záporným. Slova s expresivním příznakem kladným tvoří deminutiva převážně používaná v dětském kontextu (*peřinka, blboučkový obličejík*), sporadicky se ale objevují i zdobně slova, která s dětskou tematikou nijak nesouvisí (*lesík, hádek*). Další skupinou výrazů s expresivním příznakem kladným tvoří hypokoristika, slova domácká, mazlivá, jež označují jména vlastní anebo příbuzenské vztahy (*Dorlička, maminka*).

Výrazy s expresivním příznakem záporným se vyskytují poměrně častěji. Jedná se o slova pejorativní (kam můžeme řadit i pejorativní pojmenování skupin typu *židák, estébák..*) a slova vulgární, hanlivá (*hovada, posranej život*). Do této skupiny spadají i nadávky, které mají v textu také celkem početné zastoupení. Zvláštní skupinou výrazů s negativními konotacemi tvoří deminutiva, která jsou ale použita v posměšném významu (*modlitbička, synáček*). Narozdíl od předchozích skupin výrazů, které se nacházejí vždy v pásmu vypravěče i pásmu postav, tato deminutiva objevujeme pouze v pásmu vypravěče.

8. 6. 2 Dialektismy

8. 6. 2. 1 Pásmo vypravěče

V textu často narážíme na užití nářečního tvaru substantiva *dítě/děti– děcko/děcka* (str. 9, 174, 191), dále *nekršče*⁹⁸ (str. 52), *výskaně*⁹⁹ (str. 53), *zeliny*¹⁰⁰ (str. 57), *vraťšazas*¹⁰¹ (str. 60), *bosorka* (str. 112) – z toho slovo odvozené – *pobosorčit* (str. 228), *prespanka*¹⁰² (str. 117), příslovce *tehdá* (str. 175), *čertikus*¹⁰³ (str. 433)

⁹⁸ Mýtická postava přivolávající lidi do hrobu

⁹⁹ Další bájná postava žijící v horách, která svádí lidi z cest

¹⁰⁰ Léčivé rostliny

¹⁰¹ Lidově endemická rostlina rostoucí v Bílých Karpatech. Její odborný název je *Vratič obecný*

¹⁰² Žena, která byla svedena mužem

¹⁰³ Kozlík lékařský

8. 6. 2. 2 Pásmo postav

V pásmu postav se objevuje přitakávací částice *ba* (str. 7), substantiva *zeliny* (str. 58), *děvečka* (str. 79), *večír* (str. 84), *děcka* (str. 86, 219), *cérka* (str. 94), nářeční podoba zájmena *všechny* – *všecky* (str. 114) a všichni – *všeci* (str. 445), nářeční podoba příslovce *jen* – *len* (str. 114), *fjertúšek*¹⁰⁴ (str. 114), *reta*¹⁰⁵ (str. 196), *navečír* (str. 219), příslovce *nikdá* (str. 220), *tehdá* (str. 227, 390), *kdysivá* (str. 403), *včíl*¹⁰⁶ (str. 224), *aj* (str. 226), *děvenka* (str. 235, 353), *děvčička* (str. 239), *dívčina* (str. 239), *banovat*¹⁰⁷ (str. 250), řadová číslovka *dvakráte* (str. 324), uvozovací částice *tož* (str. 353)

8. 6. 2. 3 Specifická skupina nářečních výrazů souvisejících s praktikováním tzv. *bohování*

Andžel (str. 10) – jednalo se o osobu, většinou malé dítě, které odvádělo nešťastné lidi k bohyním za účelem jejich vyléčení. *Andžel* dobře ovládal komunikativní dovednosti, již po cestě psychologickými triky zjišťoval co nejvíce informací o fyzickém a duševním stavu přicházejících klientů

Od tohoto slova je pak odvozen název činnosti – *andželování* (str. 17) a činnost samotná – *andželovat* (str. 17)

Bohování (str. 15) – název celého magického procesu věštění a na jeho základě posléze udílení rad, stanovování diagnózy ad. *Bohování* dále označuje prosby k Bohu o vyjevení toho, co si objekt žádá.¹⁰⁸

Bohyně (str. 17) – zprostředkovatelky magického procesu a vyjevení.

Napravjačka (str. 22) – žena/bohyně, jejíž hlavní schopností bylo napravit vykloubeniny a zlomeniny

8. 6. 2. 4 Ženská jména

Poměrně hojně se v textu vyskytují ženská příjmení. Příjmení nejsou ponechána v základním tvaru, dochází k přechylování příjmení mužského. Nedochozí ke klasickému přechylování pomocí

¹⁰⁴ Vrchní část sukně

¹⁰⁵ V kopaničářském nářečí volání o pomoc

¹⁰⁶ Morav. *nyní*

¹⁰⁷ Nář. *litovat*

¹⁰⁸ TUČKOVÁ, K. *Žitkovské Bohyně*. Brno: Host, 2013, str. 108

přípony *-ová*, ale využívá se různých nářečních koncovek. V textu, ani v pásmu vypravěče, ani v pásmu postav, se postavy nepojmenovávají jinak než právě těmito tvary přechýlených ženských příjmení (kromě částí, které kopírují odborný nebo administrativní styl), tvoří proto plnohodnotnou část lexika. Z tohoto důvodu není tento jev řazen do kapitoly tvarosloví. Jsou to jména:

– tvořená pomocí koncovky *-na*, takto je utvořeno jméno hlavní postavy – *Surmena* (*Surmenová*), dále *Janigena*, *Perchaňa*, *Fuksena*

– tvořená pomocí koncovky *-ka* – *Baglárka*, *Shánělka*, *Fucimanka*, *Ouřednička*, *Poláška*, *Juračka*, *Ruchárka*, *Tichačka*, *Krasňačka*, *Mahdalka*

8. 6. 2. 5 Shrnutí

Nářeční výrazy nacházíme v obou pásmech. Jedná se o výrazy obecnější, vyskytující se na širším území Moravy, např. *včil*, *děcko*, *večír*, přitakávací částice *ba*, částice *tož* atd. Své zastoupení mají ale i výrazy typické pro kopaničářské nářečí – *nekršče*, *výskaně*, *čertikus*... Specifickou skupinu pak tvoří výrazy související s praktikováním *bohování*, jejichž význam jsme si vysvětlili v samostatné podkapitole. Dalšími takovými výrazy jsou *bohyně*, *andžel* (*andželování*, *andželovat*) a *napravjačka*. Místní ženská příjmení nejsou v textu používána v základním tvaru, ale dochází k přechylování pomocí sufixu *-na* – *Surmena*, *Fuxena*... a sufixu *-ka* – *Baglárka*, *Mahdalka*...

8. 6. 3 Slovní zásoba z cizích jazyků

V textu je využíváno i slovní zásoby německého jazyka zejména z toho důvodu, že část knihy se odehrává v období 2. světové války. Dalším důvodem je skutečnost, že Dora v rámci svého výzkumu o bohyních pátrá v cizojazyčných archivních složkách. Vyskytují se slovní spojení, např. název televizního pořadu *Ein Kessel Bunt* (str. 47); název odborného německého tisku – *Historische Zeitschrift* (str. 281) celé věty – *Und hat er sich schon taufen lassen?* (str. 187), *Der ist Jude!* (str. 222); větné ekvivalenty – *Halt!* (str. 223)

Dora čerpá informace i z archivních záznamů pocházejících z doby procesů s čarodějnicemi. Z tohoto důvodu se v textu vyskytují i latinské výrazy související právě s těmito procesy. Latinské výrazy nejsou překládány, autorka pravděpodobně předpokládá čtenářovu základní znalost latiny nebo domyšlení si významu z kontextu. Jsou to výrazy: *Signum diabolicum*

(str. 80), *in inquisitio* (str. 80), *crimen magiae* (str. 81, 111), příslovce *item* (str. 85), spis *Malleus maleficarum – Kladivo na čarodějnice* (str. 110), *incantatorae* (str. 435)

Zároveň se Dora dostává i k archivním záznamům z Polska, tudíž v textu nacházíme i slovní zásobu z polštiny. Je to například název dokumentů *Kartoteki procesów o czary* (str. 295)

Součástí Surmenina zaklínání jsou řecké výrazy – jsou to výrazy *Hágios* – svatý, posvěcený; *Otheos* – svatý Bůh; *Ischyros* – silný (str. 203)

Ojediněle se v textu vyskytuje bulharština, jedná se např. o název díla od bulharského spisovatele Razanceva: *Suščestvujet li sud'ba?* (str. 73)

8. 6. 3. 1 Shrnutí

Výrazy s cizích jazyků se v textu objevují jen zřídka. Většinou se jedná o slova nebo slovní spojení užívaná v souvislosti s Dořiným pátráním v archivech. Výrazy pochází z jazyka německého, polštiny, bulharštiny a latiny a převážně jsou typické pro pásmo vypravěče. V pásmu postav, konkrétně v Surmenině pásmu nacházíme tři řecké výrazy (*Hágios*, *Otheos*, *Ischyros*), které jsou uvedeny v přímé promluvě v situaci, kdy Surmena zařikává počasí.

8. 6. 4 Slova stylově příznaková

V textu se vyskytují výrazy hovorové, jazykové prostředky typické pro mluvenou formu spisovné češtiny. Jedná se o slova: *holka* (str. 19), dle SSJČ a SNČ mezi slova hovorová patří výraz *šeptanda* (str. 18), *patálie* (str. 21), *šlamastyka* (str. 21), univerbizované slovo *diplomka* (str. 105), univerbát *němčina* (str. 133), *sociálka* (str. 138), *diagnosták* (str. 171), *smrad* (str. 170), *uherák* (str. 179), *kriminálka* (str. 220), *zasedačka* (str. 431), *kantýna* (str. 433), *policajti* (str. 443)

Vedle výrazů hovorových se objevují slova nespisovná, obecně česká: *ženská* (str. 18, 123), *figle* (str. 47), *napulírovaný* (str. 55), *napucované* (str. 55), *fabrika* (str. 56), *prokousat se* (str. 69), *čučet* (str. 80), *vyšňořená* (str. 115), *šmejdit* (str. 121), *šourat se* (str. 147), *handrkovat se* (str. 153), *šacovat* (str. 169), *mílius* (str. 174), *psychuška*¹⁰⁹ (str. 213), *banda* (str. 214), *škorpit se* (str. 215), *kšeftovat* (str. 217), *proménádovat se* (str. 217), *cigára* (str. 218), *burcovat* (str. 218), augmentativum *chlapisko* (str. 220), *špitál* (str. 263), *maširovat* (str. 266), *kodrcat se* (str. 282), *zabásnout* (str. 391), *šťára* (str. 424), *zlepšovák* (str. 430), *štrachat* (str. 440)

¹⁰⁹ Psychiatrická léčebna

Nacházíme i výrazy knižní: *obcovat* (str. 81), *údy* (str. 84), *neduh* (str. 85), *umořit* (str. 112), *mořit se* (str. 116), *litera* (str. 157), *běda* (str. 168), *hájemství* (str. 180), *děd* (str. 187), *lze*¹¹⁰ (str. 197), *hledět* (str. 204) *počastovat* (str. 248), příslovce *věru* (str. 250)

Jelikož jsou součástí textu i fiktivní odborné dokumenty, jako například lékařské zprávy, setkáváme se i s výrazy odbornými. Jsou to termíny: *infanticida* (str. 78), *anamnéza* (str. 89), *paranoia* (str. 89), *abúzus* (str. 89), *medikace* (str. 90), *plegomazin* (str. 90), *parafrenie* (str. 90), *oligofrenie* (str. 130), *imbecilita* (str. 130), *Apertův syndrom* (str. 130), *hypoplasie* (str. 130), *suggestibilita* (str. 130)

8. 6. 4. 1 Shrnutí

Z hlediska stylové příznakovosti se v textu vyskytují čtyři druhy slovní zásoby, a to výrazy hovorové (především univerbáty typu *policajti*, *diplomka*), obecně české (*štára*, *zabásnout*), knižní (*hájemství*, *litera*) a odborné (*imbecilita*, *medikace*). První dvě jmenované skupiny, slova hovorová a obecně česká, jsou charakteristické pro pásmo postav, výrazy knižní a odborné naopak nacházíme ponejvíce v pásmu vypravěče.

8. 6. 5 Slova dobově příznaková

V textu nacházíme slova označující stále existující skutečnost, její pojmenování je však nahrazeno výrazem novějším – archaismy: *dobrozdání*¹¹¹ (str. 46), *recepis*¹¹² (str. 55), *mordýř*¹¹³ (str. 78), *šenk* (str. 84), *souchotě* (str. 113)

Skutečnost zaniklou označují historismy: *biřic* (str. 78), *rychtář* (str. 80), *felčar* (str. 81), *bednář* (str. 84), *mistr popravní* (str. 85), *zlatka* (str. 113), *financ* (str. 216)

¹¹⁰ Knižně *možno* – *nebylo lze přehlédnout*

¹¹¹ Znalecký posudek

¹¹² Lékařský předpis

¹¹³ Vrah

8. 6. 5. 1 Shrnutí

Nepříliš časté je užití slov dobově příznakových. Jen zřídka nacházíme archaismy (*recepis, šenk*) a historismy (*rychtář, financ*). Historismy jsou užívány zejména v souvislosti s tehdejšími profesemi. V textu se nevyskytují žádné neologismy.

8. 6. 6 Frazeologismy

8. 6. 6. 1 Pásmo vypravěče

V pásmu vypravěče jsou zastoupeny jak frazémy slovesné, tak i neslovesné:

– Frazémy vyjadřující časovou informaci: *čas od času* (str. 78), *znával ho od plenek* (str. 80), *postupem času* (str. 139), *jak čas plynul* (str. 178)

– Frazémy vyjadřující informovanost: *bylo nad slunce jasnější* (str. 79), *na Kopanicích zná každý kámen* (str. 267), *oba věděli houby* (str. 381)

– Frazémy vyjadřující míru: *unikla jen o vlásek* (str. 80), *věštba se do puntíku splnila* (str. 117)

– Frazémy vyjadřující způsob: *sledování přijali se vším všudy* (str. 44)

– Frazémy vyjadřující duševní či fyzický stav: *Dora měla na krajíčku* (str. 57), *do očí se jí draly slzy* (str. 350), *běhal jí mráz po zádech* (str. 82), *lapala po dechu* (str. 97), *nemohl se od ní odtrhnout* (str. 116), *padla na ni tíha viny* (str. 144), *byla celá modrá zimou* (str. 169), *mávlí nad tím rukou* (str. 194), *v mámě by se krve nedořezal* (str. 222), *nemohli se ani cítit* (str. 229), *mysleli, že jí trefí šlak* (str. 233), *málem praskl pýchou* (str. 313), *dmula se pýchou* (str. 340), *začala propadat panice* (str. 350), *matka po ní ani nevzdechne* (str. 359)

– Frazémy označující určitý stav: *nikdy nepřijdou zkrátka* (str. 16), *kostel praskal ve švech* (str. 189), *měli nevyřízené účty* (str. 194), *po vichřici nebyly ani památky* (str. 204), *měl z ostudy kabát* (str. 403), *šlapat jak hodinky* (str. 438)

– Frazémy označující změnu stavu: *postupně se z nich stali přátele na život a na smrt* (str. 385)

– Frazémy s komponentem označujícím lidskou část těla: *dodržovala, co jí Surmena kladla na srdce* (str. 17), *ještě na to měl žaludek* (str. 104), *nebylo to nic pro její oči* (str. 113), *nepouštěli Surmenu z očí* (str. 44), *nemohla uvěřit svým očím* (str. 115), *viděla to na vlastní oči* (str. 152), *upíralo se na ní patnáct párů očí* (str. 168), *působil jako pěst na oko* (str. 399), *lezli jim oči z důlků* (str. 430), *hrozil vztyčeným ukazováčkem* (str. 140), *měl ji omotanou kolem prstu*

(str. 334), *Jakoubkův obličej se rozzářil* (str. 141), *měla toho už po krk* (str. 157), *promenádovala se jim přímo pod nosem* (str. 217), *už to měl na jazyku* (str. 231), *vymklo se jí to z ruky* (str. 360), *zaťukal si na čelo* (str. 420), *padesátka na krku* (str. 431)

– Frazémy vyjadřující charakteristické vlastnosti nebo vzhled: *vychrtlá až na kost* (str. 77), *bylo s ní těžké pořízení* (str. 360), *místo, kde dávají lišky dobrou noc* (str. 420), *samou ochotou by se rozkrájel* (str. 424)

Opětovaně se v pásmu vypravěče vyskytují přirovnání, jež jsou podtypem frazémů. Jsou to tato přirovnání: *přehazovali si jí jako horký brambor* (str. 97), *Dora se ploužila jako omámená* (str. 103), *běhal za ní jako pes* (str. 105), *ubili ho jak psa* (str. 214), *kňučel jak štěně* (str. 221), *nemusí se jí vyhýbat jak prašivému psu* (str. 365), *byl nalitý jak žok* (str. 245), *bílá jak papír* (str. 265), *slabá jak komár* (str. 265), *jako mávnutím proutku se stal privilegovanou osobou* (str. 426). Z těchto přirovnání se přesně čtyřikrát objevuje ve spojitosti se psem či štěnětem, a to vždy v negativním významu.

Větší část přirovnání tvoří ale přirovnání autorská, taková, která se běžně nevyskytují ve slovní zásobě českého jazyka. Nejedná se tím pádem o ustálená slovní spojení, tato přirovnání tedy nejsou považována za frazeologismy v pravém slova smyslu. Objevují se tato autorčina přirovnání: *otevřelo se jako přezrálý lusk* (str. 18), *cítila tlak, jako by jí někdo svíral hlavu kleštěmi* (str. 69), *telefonické rozhovory pro ni byly jako rozhřešení po zpovědi* (str. 103), *z dolíku na kopci na něj mrká Hrozenkov jako dítě z kolébky* (str. 107), *její oči se dokázaly do člověka zavrtat jako dvě černé pijavice* (str. 117), *muchlají ji jako kus těsta* (str. 121), *honem, honem, jak dostihoví psi* (str. 121), *rozplývá se jak sněhová vločka nad plamenem* (str. 121), *zadumaným výrazem vypadaly jako dvě sudičky* (str. 136), *výsměch páčil jako sůl v otevřené ráně* (str. 170), *Hohn se jako had vyhnul polemice* (str. 188), *bylo jí tak úzko, jako by ji natahovali na skřípec* (str. 295)

Dalším podtypem frazémů je přísloví, které také v textu zaujímá své místo. Nacházíme jej však jen sporadicky: *zdání klame* (str. 71), latinské výstražné rčení *memento mori* (str. 87), *čas kvapí* (str. 148)

8. 6. 6. 2 Pásmo postav

V pásmu postav nacházíme pouze frazémy slovesné:

- Frazémy s komponentem označujícím část těla: *jste to ale hlava dřavá* (str. 20)
- Frazémy označující určitý stav: *být v pořádné šlamastyce* (str. 21)
- Frazémy vyjadřující způsob: *říct na plnou hubu* (str. 21)
- Frazémy vyjadřující duševní či fyzický stav: *přechází mi z toho mráz po zádech* (str. 210), *po zádech mi přeběhl mráz* (str. 447), *už toho mám dost* (str. 357), *hned jsem byla v tom* (str. 390), *byla z ní hromádka neštěstí* (str. 391)
- Frazémy vyjadřující charakteristické vlastnosti nebo vzhled: *je to pěkné kvítko* (str. 239), *sekala dobrotu* (str. 445)
- Frazémy vyjadřující informovanost: *my víme své* (str. 315)

8. 6. 6. 3 Shrnutí

V pásmu vyprávěče objevujeme oba typy frazémů, slovesný i neslovesný. Nejpočetnější zastoupení mají frazémy vyjadřující fyzický nebo duševní stav (např. *běhal jí mráz po zádech, byla celá modrá zimou*) a frazémy s komponentem označujícím část těla (*nemohla uvěřit svým očím, měla toho už po krk*), z čehož největší skupinu tvoří frazémy obsahující komponent *oči* (vyskytují se celkem sedmkrát). Součástí textu jsou také přirovnání, tradiční (*slabá jak komár*) i autorská (*její oči se dokázaly do člověka zavrtat jako dvě černé pijavice*), která jsou užívána za účelem ozvláštňení textu a která jsou častější než přirovnání tradiční. V textu jsou tři přísloví, z toho jedno latinské.

V pásmu postav mají frazémy viditelně menší zastoupení. Nacházíme zde pouze frazémy slovesné, neslovesné se nevyskytují. Zajímavým faktem je, že v pásmu postav nejsou užita žádná přirovnání. Dále zde nenajdeme ani přísloví či rčení.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce byla jazyková analýza dvou románů současné české spisovatelky Kateřiny Tučkové – *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) a *Žitkovské bohyně* (2012), přičemž jsme se zaměřili zejména na příznakové jazykové prostředky, především pak na ty nejfrekventovanější. Teoretická část obsahuje základní informace o funkčním stylu umělecké literatury, jeho textové výstavbě a stylové normě. Dále pojednává o diferenciaci a stratifikaci národního jazyka a přibližuje pojmy jako spisovný jazyk a nespisovné útvary. Jelikož se práce zabývá stylizací mluvenosti, tohoto tématu jsme se dotkli v samostatné kapitole. Je vysvětlen rozdíl mezi psaností a mluveností, zaobíráme se také jevem mluvenosti v krásné literatuře. Teoretická část je zakončena krátkým pojednáním o díle Kateřiny Tučkové.

V praktické části se již věnujeme samotné analýze, jež je rozdělena na dvě hlavní kapitoly nesoucí názvy analyzovaných děl. Vlastní rozbor počíná zkoumáním horizontálního a vertikálního členění, následuje analýza hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické a lexikální roviny textu. Jednotlivé kapitoly jsou rozvrhnuty na pásmo vypravěče a pásmo postav, z nichž každé pásmo většinou nese svá specifika.

Co se týče horizontálního členění, obě literární díla tradičně utváří titul. Samotný text sestává vždy z prologu a pěti kapitol (kapitoly v *Žitkovských bohyních* jsou dále děleny na několik samostatných podkapitol), zakončen je epilogem. Text *Vyhnání Gerty Schnirch* je navíc v závěru obohacen o slovníček místních názvů, v němž autorka dovysvětluje a překládá některé z německých výrazů. Text obou knih je členěn na odstavce.

Z hlediska vertikálního členění můžeme oba texty rozdělit na pásmo vypravěče a pásmo postav, kde dominuje přímá řeč. Přímá řeč není v obou případech vyznačena uvozovkami nebo kurzívou, ale pro její značení je využito odrážek, vždy umístěných na začátku vět. V textech zaznamenáváme i nevlastní přímou řeč a řeč polopřímou, jež stírá hranici mezi pásmem autorským a pásmem postav. Pro své romány autorka volí er-formu, jež je ale v obou dílech narušena. *Vyhnání Gerty Schnirch* využívá ich-formu v promluvách jedné z hlavních postav, Barbory. U druhého analyzovaného díla se ich-forma objevuje v epilogu, kdy do děje vstupuje sama autorka.

První zkoumané dílo, *Vyhnání Gerty Schnirch*, v hláskoslovné rovině z velké míry dodržuje zásady spisovnosti, především v pásmu vypravěče. Z hláskových změn nacházíme především obecně české rysy. Jedná se o úžení *é* v *í* (*polívka*, *mlíko*), diftongizaci *ý* v *ej* (*prej*) nebo redukci hlásek, zjednodušení hláskoslovné skupiny na počátku nebo uprostřed slova (*dyštak*, *ňáký*). Není neobvyklé také krácení dlouhé samohlásky (*tata*) nebo naopak dloužení samohlásky krátké (*lavór*). Ve zvukové rovině se sporadicky objevují citoslovce či jiné expresivní prostředky

mluvenosti, např. *rozhlááás*. V druhém analyzovaném díle, *Žitkovské bohyně*, taktéž nacházíme hláskoslovné jevy obecné češtiny, jejich výskyt je však viditelně nižší než v předchozím díle. Jedná se o úžení *é* v *í* a zjednodušení hláskové skupiny (*jabko*). Dalšími shodnými rysy je krácení dlouhé samohlásky (*vrany*), dloužení krátké samohlásky (*dvěře*), občasná užití onomatopoických citoslovců a zmnožení hlásek za účelem stylizace mluvenosti, např. *véééén*, *noooo*. Tyto jevy nejsou však natolik frekventované, abychom je mohli považovat za typické rysy hláskoslovné roviny. Na rozdíl od románu *Vyhnání Gerty Schnirch*, *Žitkovské bohyně* více využívají nářečního potenciálu udávaného tím, do jakého prostoru je děj románu zasazen. Jak již bylo zmíněno, děj *Žitkovských bohyní* se odehrává v několika vesnicích v Bílých Karpatech, konkrétně pak na území Moravských Kopanic. Toto území má své specifické nářečí spadající pod východomoravskou skupinu, tzv. kopaničářské nářečí, z něhož Tučková v tomto případě čerpá. V knize nářeční hláskoslovné rysy nacházíme u starousedlíků, především pak u bohyní. Nejfrekventovanějším dialektologickým diferenciativním znakem je neprovedení diftongizace *ú* na *ou*, v kopaničářském nářečí je zachované staré *ú* (*nevstúpi*, *kúřiti*). Z dalších jevů můžeme jmenovat – přítomnost hlásky *dz* (*andzjel*, *vodzička*), zachování skupiny *šč* tam, kde v českých nářečích došlo k disimilaci, tedy změně *šč* na *šť* (*šťastí*), nepřítomnost hlásky *ř* (*pred*, *rekni*), nezměněné *aj* na *ej* (*najmilejší*). Specifické hláskoslovné změny nacházíme v pásnu Jakoubka, kde dochází k vypouštění hlásek z důvodu jeho fyzického a mentálního postižení. Absence hlásek je naznačena spojovníky (*Do-a*, *ko-eč-ně*). Jak jsme předpokládali, v obou analyzovaných dílech hláskoslovné změny probíhají převážně v pásmech postav, v pásnu vypravěče se vyskytují velmi ojediněle.

V morfologické rovině nacházíme mezi dvěma zkoumanými díly relativně více identických rysů než v rovině fonologické. Shodně se objevuje v 7. pádě množného čísla unifikovaná koncovka *-ma* (*přeletama*, *jezdkyněma*...). Ve 2. osobě čísla jednotného je příslušný tvar slovesa být (*jsi*) nahrazeno *-s* připojovaným k přičestí minulému (*bylas*, *slyšels*). K tomuto jevu dochází i v případě jiných slovních druhů, jako jsou zájmena (*tys*, *cos*), spojky (*abys*), nebo příslovce (*takys*). Hojně nacházíme spojku podřadicí *-li* (*bude-li*, *můžeš-li*), namísto neutrální infinitivní koncovky *-t* se objevuje archaická infinitivní koncovka *-ti* (*vzíti*, *umřítí*), při oslovení druhé osoby dochází k užití nominativního tvaru (*Dorka*, *holka*), v obou případech se vyskytují přechodníky přítomné, minulé přechodníky se ani v jednom z textů nenacházejí. Příležitostně je narušena shoda podmětu s přísudkem nebo zájmena s řídicím podstatným jménem (*kuřata se objevily*, *žádné vnoučata*). Každé z děl ale nese také své zvláštnosti. V díle *Vyhnání Gerty Schnirch* je v některých případech u příjmení českého i německého původu užitá nesklonná koncovka *-ic* (*Jechovic*, *Schmidtovic*), slovesa ve 3. osobě čísla množného mají interdialektické koncovky *-ijou*, *-ajou*, které jsou typické pro západní podskupinu středomoravského nářečí (*vraždijou*, *dělajou*), nacházíme nářeční tvary sloves typu *chcou* (*chtějí*), *su* (*jsm*). V *Žitkovských bohyní* se početně

vyskytují nářeční tvary variant sloves a zájmen. V pásmu postav je to archaický rozkazovací tvar 3. osoby čísla jednotného slovesa *být* – *budiž* a archaický tvar slovesa *je* – *jest*, infinitiv *běžati* a tvary *bolo*, *bola*, *nebolo*, *nebola*. Ze zájmen jmenujme tvary zájmen osobních – *ta*, *za tebu*, *s ňou*, tvar *být schopen* je nahrazen tvarem *být s to*. U substantiv v 7. pádě čísla jednotného občas dochází k užití koncovky *-om* (*tatom*, *bratom*). I v tvaroslovné rovině se příznakové jevy uplatňují hlavně v pásmu postav jako důsledek simulace běžné řeči.

Syntaktické roviny analyzovaných děl se poměrně shodují. V obou dílech je ve velké míře uplatňován objektivní pořádek slov ve větě (SVO). V některých případech však dochází k rozrušení a nastává změna v podobě subjektivního pořádku slov (inverze), který může značit jistou emocionálnost nebo zdůrazňovat některou část výpovědi. Typickým příkladem je kladení slovesa na konec věty (*Dobře se spolu měli.*), setkáváme se ale i se záměnou pořadí přívlastku shodného a řídicího podstatného jména (*Ten nehet jsi měla tak dlouhý, abys obal plodový propíchnout mohla?*). Dalším společným rysem je opakování slov na začátku po sobě jdoucích vět nebo zmnožení slov v rámci jednoho větného celku (*Byla krásná, velice krásná*). Tato opakování mají v textech různé funkce – zdůraznění myšlenky, vyzdvižení sdělované skutečnosti, gradace, ale také emoční vyjádření postavy, například pocit úlevy (*To je dobře, to je dobře, že ses nevyučila*). Časté jsou řečnické otázky a věty zvolací, méně čtené pak jsou věty neslovesné. Velmi frekventovaným syntaktickým prostředkem je užívání vsuvky, jež čtenáři upřesňuje, jaké postavy/postav se pasáž v textu právě týká (*Surmena jí, Doře, tehdy říkala, že si jí nemá všímat, dokud ta dívka sama nebude chtít; Kvůli ní si ona, Gerta, ráda vzpomněla*). Totožné je i uplatňování elipsy (*Po týdně ho však nechal Judex pro výstrahu odvést na Palackého; Zamkla svou pracovnu jen pár minut po dvanácté*). Elipsa se (až na pár výjimek) objevuje především v souvislosti s časovým údajem nebo věkem některých z postav. Neobvyklý není ani demonstrativní přívlastek (*Ještě přibily ty přelety*). Všechny tyto zmíněné stylistické prostředky zaznamenáváme v obou dílech, a to jak v pásmu vypravěče, tak v pásmu postav. Přesto v syntaktické rovině nacházíme jevy příznačné jen pro pásmo postav. Jedná se především o užití parazitických/vycpávkových slov. Tyto výrazy jsou typické pro běžnou nepřipravenou komunikaci, slouží jako výplň a jejich případná absence nemá vliv na význam sdělení. Jejich užití v tomto případě slouží jako prostředek vyjádření mluvenosti postav. Z velkého množství jmenujme ta častější: *no*, *no prosim*, *no tak*, *žejo*, *víte co*, *jo* atd. Hojně se v pásmu postav setkáváme také s nedokončenou výpovědí, odmlkou, jež je také příznaková především pro mluvenou komunikaci. V textu je naznačena třemi tečkami (*Máma taky nechtěla, abych tam chodila... ale teď... prostě chodím do těch kurzů*).

Rovina lexikální je co do počtu nalezených příznakových rysů nejbohatší. Lexikum v analyzovaných dílech dělíme na šest hlavních kapitol – slova s expresivním příznakem,

dialektismy, slovní zásobu z cizích jazyků, slova stylově příznaková, slova dobově příznaková a frazeologismy. Slova s expresivním příznakem členíme na slova s expresivním příznakem kladným a s expresivním příznakem záporným. Z první zmiňované skupiny nalézáme zvláště obměny neutrálních jmen nebo názvů příbuzenských vztahů – *Blanička, Jakoubek, maminka, tetka* atd. V analyzovaných dílech se dále často vyskytují deminutiva, která jsou užitá v souvislosti s malými dětmi (*peřinka, ramínka...*). Pravděpodobně vlivem ne příliš radostných témat obou románů tvoří daleko početnější skupinu výrazy s expresivním příznakem záporným. Jde o výrazy pejorativní (*hadry, familie*), vulgární (*ožralou hubou, posranej život*), za podtyp vulgárních výrazů považujeme nadávky (*ty blbá krávo, špinavá židovská verbež*). Zajímavou skupinou výrazů s expresivním příznakem záporným jsou deminutiva, která jsou ale užitá v posměšném významu (*synáček, modlitbička*). Kromě nadávek, jež jsou příznačné hlavně pro pásma postav, nacházíme výrazy s expresivním příznakem kladným i záporným v pásmech vypravěče i pásmech postav.

Relativně zřídka se v díle *Vyhnání Gerty Schnirch* vyskytují dialektismy. Z nalezených jevů se objevují například výrazy z brněnského hantecu (*šalina, pajtl, mózovat...*). Repertoár dialektismů *Žitkovských bohyní* je o něco širší a je z velké míry ovlivněn kopaničářským nářečím. Samostatná kapitola je v práci vyhrazena pro specifickou skupinu výrazů užívaných v souvislosti praktikování tzv. bohování. Tyto výrazy v kapitole vysvětlujeme. Dalším charakteristickým rysem *Žitkovských bohyní* je uplatňování nářečních přechýlených tvarů ženských příjmení pomocí koncovky *-na* (*Surmena, Fuksena*) nebo *-ka* (*Mahdalka, Ouřednička*). Nacházíme je jak v pásmu vypravěče, tak v pásmu postav, jedná se o plnohodnotné pojmenování osob, především bohyní.

V díle *Vyhnání Gerty Schnirch* některé z postav hovoří německým či ruským jazykem (německý jazyk jednoznačně převažuje). V textu se nachází německy/rusky psaná jak samostatná slova, tak i celé věty, které nebývají přeloženy a dodávají textu na autentičnosti. Mají poměrně stejné zastoupení jak v pásmu vypravěče, tak i v pásmu postav. Německé výrazy registrujeme i v *Žitkovských bohyních*, objevují se však jen zřídka a povětšinou se jedná o výrazy spojené s Doříným pátráním v archivech. Ojedinele se objevují i výrazy z polštiny, bulharštiny a latiny, obvykle v pásmu vypravěče. V pásmu postav, konkrétně v Surmenině pásmu, nacházíme tři řecké výrazy (*Hágios, Otheos, Ischyros*), které jsou uvedeny v přímé promluvě v situaci, kdy Surmena zařikává počasí.

Ze slov stylově příznakových si v obou analyzovaných dílech můžeme povšimnout slov hovorových (*fajn, omrknout*), jež jsou mluvenou formou spisovné češtiny a slov obecně českých, nespisovných (*ženská, čučet*). Obě skupiny slov se vyskytují jak v pásmu vypravěče, tak i v pásmu postav. Hranice mezi slovy hovorovými a slovy obecně českými může být velmi tenká. Pro rozlišení této nejasné linie nám posloužil především *Slovník spisovného jazyka českého, Příruční*

slovník jazyka českého a *Slovník nespisovných slov*. V případě Žitkovských bohyní je dále nutné zmínit výskyt slov odborných (součástí textu jsou fiktivní lékařské dokumenty – *infanticida*, *abúzus*) a slov knižních (*hájemství*, *umořit*).

Dalším spojujícím rysem mezi analyzovanými díly je přítomnost slov dobově příznakových, objevují se ale podstatně méně než slova stylově příznaková, a to jen v pásmu vypravěčů. V obou dílech jsou k nalezení historismy, které označují již neexistující skutečnosti (*felčar*, *bednář*) a archaismy označující stále existující skutečnost, jejíž pojmenování bylo nahrazeno výrazem novějším (*recepis*, *souchotě*). V díle *Vyhnání Gerty Schnirch* si všímáme i neologismů. Pomocí sufixu *-ózní* je vytvořeno adjektivum *hysteriózní*; složením slov *lež* a *talent* vzniká složenina *lžitalent* a spojením záporného zájmena *nic* a verbálních substantiv vznikají novotvary *nicnesmění* a *nicnechtění*. V díle *Žitkovské bohyně* nenacházíme žádné neologismy.

V poslední podkapitole lexika se zabýváme frazémy, na něž nahlížíme ze sémantického hlediska. Nejfrekventovanějšími jsou frazémy s komponentem označujícím část těla (*měl oči jen pro ni, už to měl na jazyku*), v těsném závěsu jsou pak frazémy vyjadřující fyzický či duševní stav (*běhal jí mráz po zádech, ani nehnul brvou*). Ve *Vyhnání Gerty Schnirch* jsou frazémy zastoupeny přibližně stejnou měrou v pásmu vypravěče i v pásmu postav, v *Žitkovských bohyních* frazémy jednoznačně převažují v pásmu vypravěče. Podtypem frazémů jsou přirovnání nacházející se taktéž v obou analyzovaných dílech. Vedle obvyklých přirovnání (*měli se jak prasata v žitě*) volí autorka i přirovnání vlastní za účelem poetizace díla (*ruce nad hlavami lidí vypadaly jak ježčí bodliny, muchlají ji jako kus těsta*). Jen málokdy zaznamenáváme přísloví nebo rčení. Ke klasifikaci lexikálních prostředků bylo využito zejména *Slovníku spisovného jazyka českého*, *Příručního slovníku jazyka českého*, *Slovníku nespisovných slov* a *Českého jazykového atlasu*.

Z výše uvedených skutečností vyplývá následující – v hláskoslovné i tvaroslovné rovině obou děl nacházíme viditelně více změn v pásmech postav než v pásmu vypravěče, které je z velké míry z tohoto hlediska nepříznakové. Dochází k využívání nářečních i obecně českých prvků. V rovině syntaktické zaznamenáváme relativně stejné jevy v obou analyzovaných románech. Příznačné jsou jak pro pásmo postav, tak pro pásmo vypravěče. Rovina lexikální využívá širokou slovní zásobu národního jazyka, částečně i slovní zásobu z jazyků cizích. Příznakové lexikální prostředky nejsou charakteristické jen pro pásmo postav, jak jsme předpokládali, ale i pro pásmo vypravěče. Na závěr je nutno zmínit následující skutečnost – v obou dílech je vždy hlavní postavou žena (*Vyhnání Gerty Schnirch* – Gerta, *Žitkovské bohyně* – Dora). I když se jedná o postavy, jež jsou hybatelkami událostí a jejichž optikou je čtenáři děj zprostředkováván, mají relativně málo samostatných promluv a tím pádem jsme u nich našli v porovnání například s pásmem vedlejších postav velmi málo příznakových jazykových jevů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRIMÁRNÍ LITERATURA

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. Brno: Host, 2014. ISBN 978-80-7294-413-2.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Žitkovské bohyně*. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-858-1.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

Knižní publikace

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

BĚLIČ, Jaromír. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova, 1981.

CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny, 1. Jak se píše a jak mluví*. Praha: Karolinum, 2010. 978-80-246-1743-5

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-00-3.

ČECHOVÁ, Marie, Jan CHLOUPEK a Eva MINÁŘOVÁ. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-21-8.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, Marie, Miloš DOKULIL, Zdeněk HLAVSA a Josef HRBÁČEK. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČECHOVÁ, Marie. Slang a styl. In: *Slang a argot, sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.-27. února 2008*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU, 2008. ISBN 80-7043764-2.

ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1371-0.

ČMEJRKOVÁ, Světlá. Mluvený jazyk kolem nás. In: *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. ISBN 978-80-200-1970-7.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993. 80-202-0418-0.

- FIALOVÁ, Alena. *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2410-7.
- GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-281-4.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. Praha: Karolinum, 1994. 80-85899-65-5.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava: Profil, 1988. ISBN 48-010-88.
- HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2009. ISBN 978-80-7345-198-1.
- CHLOUPEK, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04233-02-3.
- LAMPRECHT, Arnošt a Věra MICHÁLKOVÁ. *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-73190-20-6.
- MAREŠ, Petr. Mluvenost a psanost. In: *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016. 978-80-200-2566-1
- MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 978-80-210-6281-8.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 221-141-84.

Elektronické zdroje

- Český jazykový atlas [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/>
- HLAVSOVÁ, Jaroslava. Dítě, děti, dětský. In: *Naše řeč* [online]. 1979. [cit. 2021-06-03]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=6163>
- Internetová jazyková příručka [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, [cit. 2021-06-01]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=510>
- JELÍNEK Milan a Jarmil VEPŘEK. Poetismus. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. 2017. [cit. 2021-05-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/POETISMUS>

KRAUS, Jiří. Kodifikace. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. 2017. [cit. 2021-05-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KODIFIKACE>

KRČMOVÁ, Marie a Jan CHLOUPEK. Národní jazyk. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. 2017. [cit. 2021-05-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/N%C3%81RODN%C3%8D%20JAZYK>

MÜLLEROVÁ, Olga. Ke vztahu mluveného a psaného textu (srovnání mluveného a psaného vypravování). In: *Slovo a slovesnost* [online]. 1989. [cit. 2021-05-29]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3297>

Příruční slovník jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>